

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

57. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2010/03

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Szörfölhetünk a hírek tengerén**

Cikkek

VINCE Mátyás: Nyitott archívumok – az MTI az interneten elérhetővé tette régi híreinek nagy részét	91
UNGVÁRY Rudolf: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok. Az utalói rekordokönállósága	95
SOÓS Sándor: Integrált osztályozási módszer az MTA adattárainak tudományometriai alkalmazásához	107

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

HILL, Chrystie: A könyvtár a számítógépes hálózatok világában (Ref.: Papp István).....	118
BUCHANAN, Steven – SALAKO, Adeola: Egy digitális könyvtár használhatóságának és hasznosságának értékelése (Ref.: Drótos László).....	119
HOGENAAR, Arjan: A tudományos kommunikáció elősegítése aggregált publikációs környezetekkel (Ref.: Drótos László)	122
LEVINE-CLARK, Michael – JOBE, Margaret M.: Érdemes-e jogi és orvostudományi műveket gyűjteni az általános gyűjtőkörű könyvtárakban? Mit mondanak a használati statisztikák? (Ref.: Dancs Szabolcs).....	125
BRADLEY, Phil: Keresőgépek: valós idejű keresés (Ref.: Drótos László)	126
SHORTT de HERNANDEZ, M. Fiona: Science of Synthesis: alapvető és időtálló szerves szintetikus referáló kiadvány (Ford.: Pjeczka Etelka) <i>PR közlemény</i>	(e)

Hírek

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület jelentése a közkönyvtárakról • The Financial Times – online • Az EBSCO új egészségügyi adatbázisa • Az EBSCO ingyenes influenza tárgyú adatbázisa • A Bowker kiadja a Books in Print 2.0 változatát • a Gale digitális gyűjteményeinek archiválása • A Serials Solutions kiadta a 360 közös interfész új változatát • A Gale bejelentette iPhone alkalmazását • A ProQuest elindította az Early European Books szolgáltatást..... 130
(Összeállította: Szántó Péter)

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 57 • 2010/03

Summaries

VINCE, M.: **Open archives – MTI news from the past accessible on the internet** 91

MTI Hungarian News Agency offers from December 2009 internet access to a significant part of its news archive of the 19th and 20th centuries. The MTI news can be retrieved as grouped into five time periods by browsing on MTI's webpage: <http://www.mti.hu>. From the period 1887-1919 relatively few news have been retained, while the periods 1920-1945 and 1945-1949 include more complete news material; the archive contains news published in 1956 as well as those born digitally in the period 1988 to 2005. The databases also include the so-called restricted materials; these were compiled in the editorial offices of MTI and were accessible for a narrow audience only. The material makes up a total of about five million pieces of news; it is accessible for browsing; orientation is facilitated by up-to-date software. The „Open archives” digitisation and conservation project was implemented in partnership with the National Széchényi Library and the Hungarian National Archives.

UNGVÁRY, R.: **The MARC format and the nondescriptors (the subject unauthorized name forms)**... 95

The bibliographical standards of authority data do not discuss the unauthorized (unestablished) name form as a separate entity. The unauthorized name form is treated as the function of the authority (established) form. Consequently, the unauthorized name forms by entering in the MARC authority format appear only in the simple 4XX „see from tracing fields”, but in the authority formats traditionally they do not have independent records (the unauthorized name form is not heading). Independent records of unauthorized name forms (the tracings), however, are not missed in the authority formats at all: they have two types: see reference having inverse relationship (traced reference) and see references without inverse relationship (untraced reference). Consequently in the authority formats the tracing and reference is not only independent record, but it has more specific function and meaning, as in the standards of authority data.

During the application of thesauri it is unavoidable that in the bibliographical data bases nondescriptors (the subject unauthorized name forms) are specified as a heading of independent records not only as related name form in the 4XX „see from tracing fields”. Present paper discusses the reasons of this situation, and illustrates it with some examples.

SOÓS, S.: **A method supporting the scientometric use of the bibliographic data sources of HAS** 107

In recent years Hungarian scholarly databases, especially those of the Hungarian Academy of Sciences (HAS), have been playing an increasing role in research evaluation. The databases MTA KPA (Publication Database for the Public Body of HAS) and MTA KTA (Database of the Public Body of HAS) are, in conjunction with other data sources, becoming used and referred to in scientometric comparisons. These evaluations, however, usually pose the question: what is an adequate basis for evaluative comparisons, which are the comparable communities of actors (members of the Public Body), supposed to represent a given scholarly field.

The study presents an integrated bibliometric classification method for identifying the fields and the corresponding communities that allow valid comparisons. The aim is to classify authors according to their publication record into classes (similarity clusters) that are being set up empirically from bibliographic data retrieved from the MTA KPA. The method is a combination of bibliometric and text mining clustering techniques; (1) it operates based on the information provided by these databases, and (2) it overcomes specific deficiencies of other popular methods, such as bibliographic coupling or co-authorship analysis. The concept is illustrated by a case study, in which a predefined community of the Public Body of HAS, namely a sample of the VIII. Section of Biological Sciences, is subjected to analysis, in order to empirically explore its detailed disciplinary structure. The results are well-interpretable and intelligible as the sub-communities yielded by our method reflect the established taxonomies of biology and the life sciences.

Vince Mátyás

Nyitott archívumok – az MTI az interneten elérhetővé tette régi híreinek nagy részét

A Magyar Távirati Iroda Zrt. (MTI) 2009 decemberében sajtótörténeti jelentőségű lépésre szánta el magát: megnyitotta XIX. és XX. századi hírchívumának jelentős részét a nyilvánosság előtt. Az MTI internetes honlapján keresztül mintegy ötmillió digitalizált hír között böngészhetnek ingyenesen az érdeklődők. A tájékozódást korszerű keresőszoftverek segítik. A kormányzati céltámogatásból finanszírozott 100 millió forintos digitalizálási és állagmegóvási projektben az MTI partnere az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és a Magyar Országos Levéltár (MOL) volt.

A hírchívumi és fotóarchívumi digitalizálás terén régóta megoldatlan feladatokra az MTI Zrt. 2009-ben 100 millió forint céltámogatást kapott a 2167/2008. (XII. 4.) számú kormányhatározat alapján. A támogatásról intézkedő kormányrendelet a következő célokat rögzítette: „a Magyar Távirati Iroda Zrt. részére a digitális archívum közérdekű használhatóságának javítására, keresési lehetőségeinek bővítésére, a fényképarchívum és a hírchívum egy részének digitalizációjához, az így digitalizált adatok – nem kereskedelmi célú felhasználás esetén ingyenesen hozzáférhetővé tétellel megvalósuló – internetes közzétételéhez, valamint az 1989 és 2004 közötti hírchívum – nem kereskedelmi célú felhasználás esetén ingyenesen hozzáférhetővé tétellel megvalósuló – internetes közzétételéhez”. A digitalizálásra szánt állami pénz felhasználására egy MTI-s projekt keretében került sor, amely a „Nyitott archívumok” elnevezést kapta.

A Magyar Nemzeti Múzeum még 1993-ban védett muzeális gyűjteménnyé nyilvánította az MTI archívumait (*Sajtóadatbank és Mikrofilmarchívum* – együttesen *Hírchívum és Fotóarchívum*). Ennek a gyűjteménynek a megóvási kötelezettségéről – az MTI-ről, mint nemzeti hírügynökségről szóló – 1996. évi CXXVII. törvény rendelkezik. A törvény 2. § (1) bekezdésének j) pontja szerint ugyanis a nemzeti hírügynökség közszolgálati feladata, hogy „a tevékenysége során birtokába került kulturális értékek és történelmi jelentőségű eredeti dokumentumok tartós megőrzéséről és védelméről archívumában gondoskodik, azokat szakszerűen összegyűjti, tárolja, gondozza, és az azokhoz való hozzáférhetőséget biztosítja.”

Amikor az MTI vezetése az elmúlt évtizedben folyamatosan kérelmezte a kormányzatnál, hogy külön forrásokat kapjon e muzeális archívum állagmegóvására és digitalizálására, támogatási igényét azzal indokolta, hogy a tulajdonában lévő fotó- és szöveges archívumok állagromlása a papír-adathordozók és a fotónegatívok estében veszélyes méreteket öltött. Az állomány veszélyeztettségét külső szakértői anyagok is igazolták. Ugyanakkor egyre növekedett az igény az archívumi tartalmak digitalizálására annak érdekében, hogy a felhasználók korszerű keresőrendszerek segítségével gyorsan és hatékonyan megtalálják az MTI képeit (összesen 13 millió fotónegatív van az MTI birtokában), illetve az MTI korábbi híreit (128 év több tízmillió híreről van szó).

Az MTI fennállásának 128 esztendejéből több mint száz éven át papíron rögzítette folyamatosan készülő és legépelt napi híreit. (Az előfizetők a legváltozatosabb módon kapták meg a számukra fontos MTI-információkat; volt, hogy futár vitte a legutóbbi néhány óra stencilezett híreit a szerkesztőségekbe, volt, hogy a „központból” telefonon olvasták be a legfrissebbeket.) A számítógépes világ persze az MTI-t is meghódította: 1988 óta a már számítógépen készült MTI-hírek digitális archívumban gyűlnek és érhetők el, az MTI által kiadott fotók pedig 2001. január óta csak digitális formában kerülnek archiválásra.

A „Nyitott archívumok” projekt részben a már digitalizált MTI-s hírek, illetve képek egy részének internetes nyilvánosságra hozatalát szolgálta, részben pedig a papíron és mikrofilmen megőrzött hírek digitalizálását. (Az MTI archív fotóanyagának részleges digitalizálását saját és egyéb külső for-

rásokból – NKA, Norvég Alap – fedezi a hírügynökség.)

Az MTI híreiből mostantól öt korszakban külön-külön lehet keresni a <http://www.mti.hu> oldalon, az MTI internetes nyitóoldalán. Az érdeklődők ingyenesen búvárkodhatnak az 1887 és 1919 közötti évekből fennmaradt, és az Országos Széchényi Könyvtárban megőrzött MTI-hírek között; ezek sajnos csak töredékek, nem maradtak teljes évfolyamok az utókorra. Az 1920 és 1945, valamint az 1945 és 1949 közötti időszak már teljesebb; itt a német nyelvű és a közgazdasági kiadás kivételével minden fellelhető MTI-híryanagot digitalizáltunk és szövegfelismerő szoftveren átfuttattunk, majd elhelyeztük az adatbázisban. Érdeklődésre tarthat számot, hogy mindkét időszakból az adatbázisba tettük az úgynevezett bizalmas anyagokat is: ezek az MTI szerkesztőségében előállított hírek csak szűk kör számára voltak elérhetők. Az 1956-os év teljes anyagát is digitalizáltuk, ez is külön kereshető az adatbázisban. Külön adatbázisban gyűjtöttük össze és tettük kereshetővé az 1988 és 2005 közötti időszakban kiadott, már eredetileg is digitálisan készült MTI-híreket. Ez utóbbi adatbázis az MTI-híreken és a napi bizalmas kiadványokon kívül az *Országos Sajtószolgálat (OS)* és az *OTS*, valamint az MTI korabeli rádiófigyelő szolgálatának – a rendszerváltásig bizalmas – anyagait (pl. a *Szabad Európa Rádió*, a *BBC*, az *Amerika Hangja* híryanagát) is tartalmazza leírt formában.

A most kinyitott MTI-archívumok híryanagainak lelőhelye nem csak a Magyar Távirati Iroda: alapvetően a Magyar Országos Levéltárban és az Országos Széchényi Könyvtárban – könyvmos és mikrofilm formában – őrzik az MTI történelmi híryanagainak szinte teljes egészét. Az MTI-hírek őrzői természetes partnerei voltak e hatalmas digitalizálási projektnek: a MOL és az OSZK hatékony közreműködése és segítsége nélkül ezt a programot nem lehetett volna ilyen rövid idő alatt végrehajtani.

Az anyagok digitalizálását a Magyar Országos Levéltárban jelentős állományvédelmi előkészítés előzte meg. A MOL-nál végzett munka során keletkezett digitalizált oldalak száma meghaladja a 710 ezret! Az OSZK-nál tárolt XIX. századi és XX. század elejei MTI-híreket az OSZK maga digitalizálta, s így kerültek az adatbázisba.

A digitalizálás folyamata minden esetben a következő volt: a dokumentumról digitális kép készült fényképfelvétel, vagy szkennelés során. Az így

előállt TIFF fájlokat JPG fájlkként mentették el. A következő lépésben történt meg a JPG fájl OCR-ezése (digitális szövegfelismerése) majd a PDF fájl létrehozása.

Az OSZK-ban található MTI-s hírállomány digitalizálására közbeszerzési pályázatot írt ki az MTI, amelyet az OSZK nyert meg. (Az OSZK a teljes digitalizálási folyamatot maga végezte el.) Az OSZK-nál az eredetileg 10 100 oldalra becsült digitalizálandó oldalszám végül 30 907 oldal lett.

A Magyar Országos Levéltárnál lévő anyag feldolgozására szintén közbeszerzési eljárást indított az MTI Zrt., amelyet az *Arcanum Adatbázis Kft.* nyert meg. Az Arcanum a teljes digitalizálási folyamatot elvállalta az OCR-ezést is beleértve. (Az eredeti terveinkben és az Arcanum vállalásában is szerepelt mikrofilm-digitalizálás. A tesztek és az első digitalizálási, majd OCR-ezési kísérletek bebizonyították, hogy várakozásunkkal ellentétben az 1944–1949-es és az 1956-os évközből származó mikrofilmekről készült képek OCR-ezése gyenge eredményt produkált. Ezért úgy döntöttünk, hogy az OSZK tulajdonában lévő negatív mikrofilmek feldolgozása helyett az eredeti, papíralapú nyomtatványokról végezzük a hírek digitalizálását.)

A MOL két levéltárában, a budapesti Bécsi kapu téri és a Hess András téri levéltárakban folyt a hírek digitalizálása. A Bécsi kapu téren az Arcanum Kft. által digitalizálásra került a MOL K-428 törzsszámú Magyar Távirati Iroda fondjából 1248 kötet, amely összesen 565 626 oldal. A digitalizált anyag a következőket foglalja magába: 1920. október 1. és 1944. június 30. közötti időszak: az MTI napi tudósításai, a napi tudósításokkal kapcsolatos közlemények, Rádiófigyelő, Lapszemle, Bizalmas külpolitikai szemle, Külföldre adott hírek, Bizalmas értesítések, Heti kiadás, Budapesti értesítő, Egészségügyi hírek, Ki nem adott közlemények, Pro Domo, Házi tájékoztató, A frank-per hírei, a *Magyar Országos Tudósító (MOT)* hírei.

A Hess András téren a XXVI-A-14 törzsszámú anyagból az Arcanum Kft. 280 kötetet digitalizált, összesen 151 637 oldalt. A digitalizált évkörök a következők: az 1944. július 1. – 1949. december 31. közötti időszak teljes napi külpolitikai és belpolitikai hírkijadása, valamint a Kulturális hírek és a Sporthírek, ezen kívül egy különkiadás *Sztálin* születésnapjára. Az 1956-os évből digitalizálták a külpolitikát, a sporthíreket, és a bizalmas értesítéseket; végül pedig a Magyar Országos Tudósító háború utáni két évfolyamát, egészen a megszű-

néség, azaz az 1947. március 1. és az 1948. június 30. közötti időszak anyagát. A MOL által őrzött MTI könyvművekből összesen 1528 kötetet digitalizáltunk, amelyek összterjedelme 717 263 oldal.

A teljes projekt során a MOL és az OSZK által őrzött MTI könyvművek közül 1619 kötetet, azaz összesen 748 170 oldalt digitalizáltak. Két történelmi korszak MTI-hírei várnak még digitalizálásra: az 1950–1955-ös korszak, illetve az 1957–1987 közötti periódus. Remélhetőleg ezek digitalizálására is lesz finansziális lehetőség az elkövetkező években.

Az úgynevezett „könyvművek” híryanag digitalizált változata nem csupán az MTI Zrt. honlapján keresztül vált ingyenesen megtekinthetővé, hanem – az érintett intézményekkel kötött megállapodás alapján – a Magyar Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár is hasonlóképpen digitalizálva és keresésre alkalmas módon teszi lehetővé a széles nagyközönség számára az MTI-hírekhez a hozzáférést.

A projekt részeként sor került az adatbáziskeresőrendszer, egy felhasználóbarát keresési rendszer kifejlesztésére. Az MTI szükségesnek látta, hogy könnyen kezelhető, a szűkítési lehetőségeket támogató, és jó találati lehetőséget nyújtó keresőmotort adjon az adatbázisokhoz. Ezt az *Ovitas Magyarország Kft.*-vel együttműködve alakították ki. Az átadott rendszer olyan webalkalmazás, amely az MTI-ben működő *Automatikus Kódoló Rendszer (AKR)* által metaadatokkal ellátott anyagok és a tudásbázisban lévő fogalmak és kapcsolatok felhasználásával valósítja meg a keresőszolgáltatást az 1988–2005 évek közötti MTI-híryanagra. Ez az alábbi követelmények kielégítését jelenti:

- Hagyományos teljes szöveges keresés.
- Fogalomalapú keresés: fogalmak azonosítása a keresőkérdésben, dokumentumokon lévő fogalmak és kódok felhasználása a keresés során, fogalmi kapcsolatok súlyozott kihasználása (pl. földrajzi taxonómia, személy-intézmény kapcsolatok stb.) a keresés során, fogalmi konfliktusok kezelése (elsősorban személyek).
- A keresőmotornak kezelnie kell a magyar nyelvi specialitásokat úgy, ahogy az AKR rendszer esetében is. Elvárt megoldás a MorphoLogic szótóvesítő modul használata, amelyhez az MTI kivételszótárát kell hozzáadni.
- A találati listában a keresés finomítását segítő fogalom/kód és dátumalapú statisztikák készítése, valamint grafikus megjelenítése a felhasználók számára. Ez gyakorlatilag az adott találati

halmazban lévő dokumentumok különböző metaadat-típus (pl. dátum, fogalom, témakód) szerinti eloszlását mutatja, amely így áttekinthető nyújt a felhasználónak a teljes találati listáról, illetve könnyen tovább tudja finomítani a kívánt irányba a keresését.

A „Nyitott archívumok” projekt keretében az MTI saját internetes oldalán külön aloldalt hozott létre a rendszerváltás időszakának hír- és fotóanyagainak bemutatására. Az oldal „időutazás” jelleggel napról napra nyitja meg a korabeli tartalmakat; elérhetősége: <http://1989.mti.hu>. Az aloldal kialakításakor arra törekedtünk, hogy egyszerre mutassuk be, tárjuk a széles nyilvánosság elé az MTI értékes szöveges és fotóarchívumi kincseit digitalizált formában, s egyúttal az interneten olvasók számára érdekes, hasznos, forrásértékű tartalomszolgáltatást nyújtunk a közszolgálati jegyében. Az oldal technológiai kialakításának munkálatait részben saját erőből, részben a céltámogatás terhére végeztük el, a folyamatos, napi frissítés, a sok forrásból érkező kiegészítő anyagok felhelyezése külön e feladattal megbízott szerkesztő munkája.

A napi hírek a rendszerváltás oldalon – egyelőre az 1989-es évre kiterjedően – a következő rovatokon keresztül érhetők el a maguk teljességében (ez vonatkozik egy adott hír tartalmára és a napi hírkiadásra is, vagyis minden hír teljes terjedelmében nyilvánossá vált): Belpolitika, Gazdaság, Sport, Panoráma (színes hírek), Országos Sajtószolgálat (OS). (Az MTI médiatörténeti jelentőségű „találmánya” az Országos Sajtószolgálat, amely a rendszerváltásnak szinte tömegkommunikációs szimbóluma lett, hiszen első alkalommal vált lehetségessé, hogy társadalmi szervezetek, pártok úgy közöljék mondanivalójukat a széles nyilvánossággal, hogy közleményüket az MTI teljes terjedelmében, változtatás nélkül juttatja el az előfizetőkhez.)

Az oldal kialakításába külső partnereket is bevontunk. Ennek eredményeként egészíthettük ki a korabeli MTI-híreket és -fotókat más tartalmakkal: például a *Magyar Televízió*hoz és a Szabad Európa rádióhoz betelefonáló emberek üzeneteivel, külföldi magyar nyelvű rádiókban elhangzott interjúk, tudósítások hanganyagával. Ugyancsak közöljük (első alkalommal) azokat az MTI raktárakból előkerült, s e projekt keretében digitalizált dokumentumokat, amelyek az MTI egykori rádiófigyelő szolgálatának termékei, s a külföldi magyar nyelvű rádiók adásai (BBC, Szabad Európa, Amerika Hangja, Vatikáni Rádió stb.) egy részének leírt verzióját tartalmazzák. A „Nyitott Archívumok” pro-

jekt 2009. június 30.-iki lezárása után az 1989-es aloldal további működtetését az MTI Zrt. saját forrásból oldja meg.

Az MTI fotóarchívumáról – az MTI csak előfizetők által látogatható digitális fotóbankja jelenleg közel egymillió digitalizált fotót tartalmaz, a negatívarchívum pedig kb. 13 millió fotót – keresztmetszeti képet kíván őrizni a „Nyitott Archívumok” projekt keretében megnyitott fotóadatbázisban. A Fotómozaik elnevezésű internetes felületen egyfajta ízelítőt adunk az MTI teljes képvagyonából: a nyilvánosság számára 2009 decemberétől elérhetővé tettünk több mint 20 ezer kisebb méretű képet – ingyenesen a 2001-től 2005-ig terjedő korszakból. Ezt az állományt a hírügynökség 2010 során több tízezer archív képpel folyamatosan bővíti (a cél 70 ezer kép), és szélesíti majd a tematikát is.

A „Nyitott Archívumok” projekt keretében részben az állami céltámogatásra alapozva, részben saját, MTI-s forrás igénybe vételével a hír- és fotódigitalizáláson kívül az MTI az archívumában rejtőző fotók nyilvánosságra hozatalára is költött: így töb-

bek között az ötvenes évekből előkerült MTI-s fotókból a hírügynökség válogatást jelentetett meg egy fotóalbumban „Elfelejtett képek” címmel. A könyv anyagát több helyen kiállítás formájában is láthatta a hazai nagyközönség. Szintén részben a céltámogatás segítségével sikerült kiadni az MTI fotóarchívumi felvételeire alapozva az MTI „Film – Színház – Muzsika” sorozatának második és harmadik kötetét, amelyek *Törőcsik Mari* és *Kállai Ferenc* életútját mutatják be.

Beérkezett: 2010. I. 4-én.

Vince Mátyás

közgazdász-újságíró,
a Magyar Távirati Iroda Zrt. elnöke,
az Európai Hírügynökségek
Szövetségének (EANA) elnöke.
E-mail: vincem@mti.hu

Az Opera a leggyorsabb böngésző

A norvég cég vezérigazgatója szerint az *Opera* a leggyorsabb böngésző. A legújabb, 10.50-es változat a 10.10-esnél akár hétszer gyorsabb.

Az új böngésző elsősorban a Javascript-motorja és az új grafikai könyvtára miatt különbözik elődeitől, valamint jóval hatékonyabban használja ki a rendelkezésre álló képernyőfelületet és privát böngészési üzemmódot is kínál.

A norvég szakemberek a bevált klasszikus menüsört egy menügombbal helyettesítették, így jóval több hely maradhat a képernyőn, például a honlap-előnézeti ablakoknak. A szoftver lehetővé teszi, hogy valaki akár egy ablakban is privát böngészést indítson, anélkül, hogy ehhez be kelljen járnia a korábban megnyitott oldalakat. A Firefox például bezárja a korábbi ablakokat, ha a felhasználó aktiválja a privát böngészés üzemmódot. Az újdonságok közül kiemelendő a Windows 7, a HTML5 és a CSS3 eddiginél jobb támogatása.

Az új Opera 10.50 egyelőre csak a Windows operációs rendszerekre érhető el, de hamarosan letölthetők lesznek a Mac OS X-et, a Linuxot, a FreeBSD-t és a Solarist támogató verziók is.

/Sg.hu Hírlevél, 2010. március 4., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

A MARC formátum és a nemdeszkriptorok

Az utalói rekordok önállósága*

A bibliográfiai besorolási szabványok a nem egységesített (utalói) névalakot mint önálló entitást nem tárgyalják. Az utalói névalakot az egységesített névalak függvényeként kezelik. Ennek következménye, hogy a 4XX-es mezőkbe kerülő utalói névalakoknak a besorolási adatcsere-formátumokban hagyományosan nincs önálló rekordja. A formátumokból azonban egyáltalán nem hiányzanak az önálló utalói rekordok; két típusuk is van: az inverz kapcsolattal rendelkező utaló, és az inverz kapcsolattal nem rendelkező hivatkozás. Az adatcsere-formátumokban tehát az utaló nemcsak önálló rekord, hanem speciálisabb jelentése van, mint a besorolási szabványokban. A teauruszok alkalmazásával elkerülhetetlen, hogy a nemdeszkriptorokat az adatbázisokban önálló rekordként is rögzítsék, ne csak a 4XX-es mezőkben „lásd innen” kapcsolódó névalakként. A tanulmány ennek indokait tárgyalja példákkal illusztrálva.

Bevezető

Az egyik legelterjedtebb besorolási metaadat-formátumban, a MARC21-ben [8][12] és az ezen alapuló HUNMARC adatcsere-formátumban [2] az utalói kapcsolatokat vagy a „lásd” utalók 4XX-es¹ mezőiben, vagy a 260-as, a 664-es és a 666-os magyarázatos utalói és hivatkozási mezőkben rögzítik.

A 260-as, 664-es és 666-os kapcsolati mezők használata esetén az utalói alak mindig tételfejbe kerül. Ezeknek a mezőknek az esetében tehát önálló rekordot alkotó, utalói tételfejű rekord keletkezik. A 4XX-es kapcsolati mezőkbe való rögzítéskor viszont nem kell, hogy az utalói alakot egyben egy másik rekord 1XX-es mezőjébe rögzítsék, azaz önálló utalói tételfejű rekord nem keletkezik.

Azt vizsgáljuk meg, hogy miért alakult ki ez a ketősség, és mennyire indokolt.

Az önálló rekordot nem alkotó utalói alakok

A 4XX-es kapcsolati mezők alkalmazása esetén a besorolási adatcsere-formátumban a MARC21 szerint csak a kitüntetett alaknak van önálló rekordja, a rekordban a kitüntetett alak az 1XX-es mezőbe kerül.

Kitüntetett alak például:

150 ## \$aRejtő \$bJenő²

150 ## \$akutya

Ha az utalói alakot (alábbi példáinkban a „P. Howard” és az „eb”) a 4XX-es kapcsolati mezőkbe rögzítjük, akkor az utalói alakot önálló rekordként nem veszik fel, azaz az utalói alak nem kerül az 1XX-es mezőbe. Más szóval önálló utalótételt nem hoznak létre. Például:

100 ## \$aRejtő \$bJenő [egységesített (kitüntetett) alak = deszkriptor]

400 ## \$aP. Howard [utalói alak = nemdeszkriptor]

150 ## \$akutya [egységesített (kitüntetett) alak = deszkriptor]

450 ## \$aeb [utalói alak = nemdeszkriptor]

A megjelenítéskor viszont az utalói tétel is megjelenik:

P. Howard

lásd Rejtő Jenő

Rejtő Jenő [hagyományosan hiányozhat a „lásd innen P. Howard” inverz utalás]

lásd innen P. Howard

* A tanulmány a "Dokumentum- és tudáskezelés domainspecifikus nyelvre (DSL) alapozva (EDMS&KMS)" c. projekt (GOP-1.1.1-08/1-2008-0098) keretében készült.

eb
 lásd kutya
 kutya [hagyományosan hiányozhat a
 „lásd innen eb” inverz utalás]
 lásd innen eb

Ez a gyakorlat jellemzi részben még ma is a név és a cím típusú, valamint a nem tezauruszokból származó tárgyszó típusú utalói adatokat.

Magyarázata a személy- és a testületi nevek dolgában a 20. század elején kialakított bibliográfiai filozófia. Eszerint ugyanis besorolási adat csak kitüntetett névalak lehet, minden más – „nem besorolási” – névalak kívül van az egységesítettség, a szabványosságon, következésképp nem önálló entitás, hanem csak függvénye a mindenkor kitüntetett névnek [10].³ Ez személy- és testületi nevek, valamint címek esetén még indokolt lehet, de tezauruszokban szaktárgyszavak, valamint földrajzi nevek esetén egyáltalán nem. Például előfordulhat, hogy a „rendőr-főkapitányság” a „rendőrség” nem valódi, azaz kváziszinonimája (ilyen kváziszinonim esetek tezauruszokban triviálisak, és nem eltérő formai változatokról van szó). Mint nemdeszkriptornak indokolt, hogy önálló rekordja legyen, mert tartozhatnak csak rá vonatkozó magyarázatok és egyéb kiegészítések.

Ennek a filozófiának a következménye lett, hogy csak a kitüntetett alaknak van a besorolás szempontjából neve (egységesített besorolási alak), a nem kitüntetett alaknak ehhez viszonyítva (besorolási nézőpontból) nincs. Azaz nem használatos rá még a körülményes „nem egységesített (nem besorolási) alak” megnevezés sem. A helyette használt utalói alak egyrészt nem ugyanabból a szempontból nevezi meg a dolgot, mint a kitüntetett, másrészt pontatlan, mivel az utaló nemcsak nem kitüntetett és kitüntetett alakok közötti „lásd” típusú kapcsolat lehet, hanem kitüntetett és kitüntetett alakok közötti kapcsolat is („lásd még” utaló).

Ezzel a bibliográfiai filozófiával szemben az információkereső nyelvek szakterületén a tezauruszok szabványosítási filozófiája abból indult ki, hogy a nem kitüntetett alakok önálló állományi entitásként nagyon is léteznek. A kitüntetett alak neve a deszkriptor, a nem kitüntetett alaké pedig a nemdeszkriptor. Az utalónak és a hivatkozásnak a tezauruszszabványok szerint egyaránt a nemdeszkriptorcikk felel meg (ez a teljes tétel), ezen belül van a tételfejnek megfelelő vezérszó, a kapcsolat nevét képviselő „lásd”, „lásd még”, „F”, „A” stb.

relációtypus-név vagy -jel, és ezeket követi a kapcsolódó lexikai egység: a kapcsolódó nemdeszkriptorok, illetve deszkriptorok. A bibliográfiai gyakorlatban abszurd módon olykor jobb híján ezeket is tételfejnek nevezik: „kapcsolódó tételfej”. Holott nem a tételfej kapcsolódik, hanem az a rekord, amelyben szükségszerűen van tételfej is, és ez még akkor is így van, ha a rekordban csak egyetlen mezőnek van értéke, a tételfej mezőjének. A tételfej az adatmodellezés nyelvén elvileg kapcsoló azonosító: két besorolási rekord közötti kapcsolatot biztosítja.

Az utalói névalakot csak a kitüntetett alak függvényének tekintő bibliográfiai-besorolási filozófia azért alakult ki, mert a bibliográfiai szabványosítás kizárólag a bibliográfiai tételre korlátozódott, azaz kizárólag a bibliográfiai adatelemekre, és egyáltalán nem vették figyelembe a tárgyszavas osztályozás igényeit.

A tárgyszavak ugyan nem a szűken értelmezett bibliográfiai leírás adatelemei, ugyanakkor viszont besorolási szempontból (mint a bibliográfiai rekord hozzáférési pontjai⁴) az égvilágon semmiben sem különböznek a bibliográfiai besorolási adatoktól. A történelmileg kialakult részrendszer-vakság okozta szűklátókörűség következménye volt, hogy a bibliográfiai és a tezauruszszabványok egymástól teljesen függetlenül fejlődtek. A besorolási **adatcsere-formátumban** viszont az eltérő filozófiák szerint kialakult besorolási adatok, illetve tezaurusz-deszkriptorok összekerültek, és nyomban tapasztalhatókká váltak a terminológiai nehézségek és az ellentmondásos gyakorlat. Egyrészt kiderült, hogy az utalói, illetve a tételjeji alaknak van egymással összehangolt, dichotóm neve: a nemdeszkriptor és a deszkriptor. Másrészt kiderült, hogy a nemdeszkriptorhoz igenis tartozhatnak például megjegyzésmezők, ami miatt önálló tételjejként is rögzíteni kell ezeket. Az ismertett bibliográfiai-besorolási filozófia mára teljesen elavult, mivel a szaktárgyszavak (a deszkriptorok és nemdeszkriptorok) igényei megkövetelik, hogy a nemdeszkriptoroknak is önálló rekordjuk legyen.

Az elkezdődött levéltári és múzeumi szabványosításban sajnos egyelőre nem sok jele van annak, hogy a tulajdonneveket és a közneveket (tárgyszavakat, deszkriptorokat) besorolási szempontból közös keretben tárgyalnák.⁵ Amikor sor kerül majd (elkerülhetetlenül) az irattári és a múzeumi metaadat-formátumok kialakítására, az összehangolás valószínűleg az informatikusokra marad, holott az az irattári, illetve a múzeumi szakembe-

rek szabványosítási feladata lett volna. A könyvtári világban majdnem ugyanez zajlott le. Az informatikusok (persze könyvtári informatikusok) által kialakított MARC adatcsere-formátumban elkerülhetetlenül megjelentek az önálló hivatkozási és utalói rekordok (amelyek az 1XX tételfejben az utalói alakot, és például a kapcsolati mezőkben a kapcsolódó deszkriptorokat tartalmazták).

Az önálló rekordot alkotó hivatkozási alakok

A besorolási adatcsere-formátumban (legyen az MARC21, IBERMARC, HUNMARC stb.) eleve nem volt törvényszerű, hogy az utalói alak, azaz a nemdeszkriptor ne lehessen önálló rekordban tételfej. A korai (70-es évekbeli) MARC, később a USMARC, ma pedig az ezeket felváltó MARC21 formátumban már léteztek a 260-as, 664-es és 666-os adatmezők. Ezek ún. összetett és nem összetett magyarázatos utalókat, illetve hivatkozássokat képviselnek.

Megjelenésük oka a katalógus karbantartási és osztályozási gyakorlatában keresendő. Számos utalói alak esetén fordult elő, hogy az utalás vagylagos volt, azaz az utalói alak helyett több különböző kitüntetett névalak használata is szóba kerülhetett, vagy példákkal kellett illusztrálni a „lásd” utalás használatát. Ezt úgy lehetett megoldani, hogy egyrészt az utalói névalak önálló tételfejként szerepel, másrészt úgy, hogy magyarázatosan szabályozták a „lásd” utalást, mintegy használati utasítást adva hozzá.

Magyarázatos „lásd” kapcsolatok

A „lásd” kapcsolat magyarázatos megadásának összetett és egyszerű (nem összetett) formája alakult ki. Az adatcsere-formátumban erre a célra külön kapcsolati mezőt hoztak létre a tárgyszavak részére (260-as mező), és két külön kapcsolati mezőt a nevek és címek számára (a 664-es és a 666-os mezőket). A MARC terminológia a következő:

- *Összetett magyarázatos* („complex reference”) az utaló, illetve a hivatkozás, ha a „lásd” kapcsolatot magyarázó szövegben almező-azonosítóval szerepel a kapcsolódó kitüntetett alak.
- *Nem összetett magyarázatos*, ha a magyarázat szövegében nem azonosítják almező-azonosítóval a kapcsolódó alakot, vagy egyáltalán nem nevezik meg pontosan.

- *Utalóról* van szó, ha az utalásnak (esetünkben a „lásd” relációnak) van visszafelé irányuló, fordított, inverz alakja.
- *Hivatkozás* esetében ez a visszafelé irányuló kapcsolat nem létezik.

A 260-as, a 664-es és a 666-os mezők 15X-es tételfejei utalói vagy hivatkozási alakok (nemdeszkriptorok). Azaz önálló utalói, illetve hivatkozási rekordokról van szó. A tételfejhez a felsorolt mezőkön keresztül magyarázatos utalói vagy hivatkozási kapcsolatok tartoznak.

A 260-as mező nemdeszkriptor szerepét játszó tárgyszó „lásd”, „lásd VAGY”, „lásd ÉS” összetett magyarázatos kapcsolatainak megadására használandó oly módon, hogy az inverz kapcsolatot is rögzítik. Előfordulhat azonban, hogy a kapcsolatot csak magyarázatosan (tehát nem összetetten) adják meg és nincs inverz kapcsolat. Ebben az esetben a tételfej nemdeszkriptora hivatkozási alak.

A 664-es mező nemdeszkriptor-szerepét játszó név (személy-, testületi, konferencia-) és cím „lásd”, „lásd VAGY”, „lásd ÉS” összetett magyarázatos kapcsolatainak megadására használandó oly módon, hogy az inverz kapcsolatot is rögzítik.

A 666-os mező nemdeszkriptor szerepét játszó név (személy-, testületi, konferencia-) és cím „lásd”, „lásd VAGY”, „lásd ÉS” magyarázatos (tehát nem összetett) kapcsolatainak megadására használandó oly módon, hogy az inverz kapcsolatot nem rögzítik.

A 260-as és a 664-es mezők esetében tehát a tételfej mindig utalói vagy hivatkozási alak, a 666-os mező esetében pedig mindig csak hivatkozási alak. Ezeknek a mezőknek a **\$a** magyarázó almezőjébe **\$b** almezővel beiktatható a vonatkozó deszkriptor.

Példa név típusú, 664-es kapcsolati mezőt tartalmazó önálló összetett magyarázatos utalói tételre (a 008-as ellenőrző mező 9. pozícióján megadott c érték jelzi az önálló utalói tételfejet):

008/09=c[utalói tételfej]

100 0# **\$a**Nobel

664 ### **\$a**Lásd vagy **\$b**Nobel, Alfred (1833–1896) **\$a**feltaláló vagy **\$b**Akzo Nobel

\$arobbanószergyártó konszern, vagy **\$b**Nobel Committee

Inverze:

008/09=a [kitüntetett tételfej]

100 1# \$aNobel, \$jAlfred \$d1833–1896

400 1# \$wnn**b** \$aNobel [nem jelenítendő meg]

008/09=a [kitüntetett tételfej]

110 2# \$aAkzo Nobel

400 1# \$aNobel

Inverze:

008/09=a [kitüntetett tételfej]

110 2# \$aNobel Committee

400 1# \$wnn**b** \$aNobel [nem jelenítendő meg]

A három inverz tétel közül kettőben a **\$w** almező 4. pozícióján szereplő **b** érték jelzi, hogy nem megjelenítendő, csak az elsőként szereplő összetett magyarázatos utalótétel 664-es mezőjének tartalma jelenítendő meg. De miért kell akkor egyáltalán rögzíteni? A válasz abból a kérdésből következik, hogy miért van egyáltalán lehetőség arra, hogy rögzített adatot a **\$w** almező 4. pozícióján a **b** értékkel „nem megjelenítendőnek” minősítsenek? Miért nem úgy járnak el, hogy akkor a szóban forgó adatot eleve nem rögzítik?

A MARC formátum filozófiája azon alapul, hogy a mindenkorin rekordok egyetlen felismert tulajdonsága se, azaz semmiféle adat ne vesszék kárba. A formátum jelmondata lehetne, hogy „minden adatnak, amelyet érdemes rögzíteni”.⁶ Ez azon a felismerésen alapszik, hogy az adatokkal összefüggő igények, továbbá az adatkezelés módja változhat, az adatok maguk azonban, ha egyszer megállapították őket, állandók. Esetünkben lehetséges, hogy egyszer úgy döntenek, hogy a fenti példában a 400-as mezőben szereplő inverz kapcsolatot mégis fel akarják tüntetni. Ebben az esetben csak a vezérlő almező értékét kell megváltoztatni, de nem szükséges magát az adatot pótlólagosan rögzíteni.

Megjelenítés:

Nobel

Lásd vagy „Nobel, Alfred (1833–1896)” felaláló, vagy „Akzo Nobel” robbanószergyártó konszern, vagy „Nobel Committee”

Nobel, Alfred (1833–1896)

Akzo Nobel

lásd innen Nobel

Nobel Committee

Ungváry R.: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok

A megjelenített magyarázatban célszerű például idézőjelekkel jelölni a **\$b** almezőkből származó utalt deszkriptorokat (azaz a **\$b** almező értékeit).

Példa név típusú, 666-os kapcsolati mezőt tartalmazó önálló (de nem összetett) magyarázatos hivatkozási tételre (a 008-as ellenőrző mező 9. pozícióján megadott **b** érték jelzi az önálló hivatkozási tétel fejet):

008/09=b [utalói tételfej]

100 1# \$aAbd al-

666 ## \$a aAz „Abd al...” (‘abd al-Láh = Isten szolgálja) kezdetű neveket közismert esetben magyaros formában (pl. Abdurrahmán), minden egyéb esetben kötőjellel vesszük föl (pl. Abd al-Rahmán)

Nincs inverze, mert a 666-os mező esetén az **\$a** magyarázó almezőben szövegesen megadott relációba nem lehet beiktatni más almezővel azonosított kapcsolódó nevet.

Megjelenítés:

Abd al-

Az „Abd al...” (‘abd al-Láh = Isten szolgálja) kezdetű neveket közismert esetben lásd magyaros formában (pl. Abdurrahmán), minden egyéb esetben lásd kötőjeles formában (pl. Abd al-Rahmán)

Földrajzi nevekhez is alkalmazhatók a név típusú magyarázatos hivatkozási mezők. Az alábbi példákban a 666-os mező szerepel (a 008-as ellenőrző mező 9. pozícióján megadott **b** érték jelzi az önálló hivatkozási tétel fejet), a rekordban nincs inverz reláció megadva, hanem csak példa:

008/09=b [hivatkozási tételfej]

151 0# \$aNeu-

666 ## \$aA „Neu-” és a „Neu_” kezdetű német neveket lásd egybeírva (pl. Altbeba és nem Alt-Bebe vagy Alt Beba)

678 ## \$aA 19. században általában kötőjellel írták ezeket az összetételeket (pl. Neu-Etschka), illetve a Csehországi hivatalos német nevek esetében szóközzel elválasztva (pl. Neu Tabor)

Megjelenítés:

Neu-

A „Neu-” és a „Neu_” kezdetű német neveket lásd egybeírva (pl. Altbeba és nem Alt-Bebe vagy Alt Beba)

Történet: A 19. században általában kötőjellel írták ezeket az összetételeket (pl. *Neu-Etschka*), illetve a Csehországi hivatalos német nevek esetében szóközzel elválasztva (pl. *Neu Tabor*)

Példa szaktárgyszó típusú, 260-as kapcsolati mezőt tartalmazó önálló magyarázatos utalói tételre (a 008-as ellenőrző mező 9. pozícióján megadott **c** érték jelzi az önálló utalói tételre). Ez opcionálisan tartalmazhatja az inverz reláció **\$a** almezőjét:

008/09=c [utalói tételre]

150 ## \$akontroll

260 ## \$iA „kontroll” kifejezést tartalmazó, illetve a „kontroll...” kifejezéssel kezdődő lexikai egységeket lásd az \$aellenőrzés \$ívagy az \$aszabályozás \$ikifejezést tartalmazó vagy ezzel kezdődő lexikai egységeknél

008/09=a [kitüntetett tételre]

150 ## \$aellenőrzés

450 ## \$wy \$akontroll

Megjelenítés:

kontroll

lásd A „kontroll” kifejezést tartalmazó, illetve a „kontroll...” kifejezéssel kezdődő lexikai egységeket lásd az „ellenőrzés” vagy a „szabályozás” kifejezést tartalmazó vagy ezzel kezdődő lexikai egységeknél

ellenőrzés

lásd innen kontroll

szabályozás

lásd innen kontroll

Összetett tárgyszavas rendszerekben ugyancsak kézenfekvő a 260-as mező használata. Példa összetett magyarázatos hivatkozási tételre (a 008-as ellenőrző mező 9. pozícióján megadott **b** érték jelzi az önálló hivatkozási tételre):

008/09=b [hivatkozási tételre]

150 ## \$amagyar tájnyelv

260 ## \$iA \$amagyar nyelv \$anyelvjárás \$i, illetve \$aprovincializmus \$ialtárgyszavainak alosztásai vagy az egyes kárpát-medencei és moldvai tájak, vagy a történelmi Magyarország igazgatási egységei, például \$amagyar nyelv – nyelvjárás – Szlavónia; magyar nyelv – provincializmus – Szatmár vármegye

008/09=a [kitüntetett tételre]

150 ## \$amagyar nyelv – nyelvjárás – Szlavónia

681 ## \$iPéldákat lásd a \$amagyar tájnyelv \$ikifejezés hivatkozásában

008/09=a [kitüntetett tételre]

150 ## \$amagyar nyelv – provincializmus – Hont vármegye

681 ## \$iPéldákat lásd a \$amagyar tájnyelv \$ikifejezés hivatkozásában

Megjelenítés:

magyar tájnyelv

lásd A „magyar nyelv” „nyelvjárás”, ill. „provincializmus” altárgyszavainak alosztásai vagy az egyes kárpát-medencei és moldvai tájak, vagy a történelmi Magyarország igazgatási egységei, például „magyar nyelv – nyelvjárás – Szlavónia”; „magyar nyelv – provincializmus – Szatmár vármegye”

magyar nyelv – nyelvjárás – Szlavónia

Példákat lásd a „magyar tájnyelv” kifejezés hivatkozásában

magyar nyelv – provincializmus – Hont vármegye

Példákat lásd a „magyar tájnyelv” kifejezés hivatkozásában

A teauruszokból származó nemdeszkriptorok önálló rekordjai

A teauruszszabványban [5, 6, 9] (és a gyakorlatban elkészült teauruszokban) kezdettől fogva önálló nemdeszkriptorcikket (a besorolási adatcserre-formátum nyelvén: utalói tétel) alkottak a nemdeszkriptorok (az utalói alakok). Ráadásul a nemdeszkriptor-deszkriptor kapcsolatoknak (az „utalásoknak”) sem egyetlen, „lásd” típusa létezik, hanem három:

„lásd” amikor egy nemdeszkriptor helyett egy másik deszkriptor használandó,

„lásd VAGY” amikor egy nemdeszkriptor helyett vagylagosan kettő vagy annál több deszkriptor használandó,

„lásd ÉS” amikor egy nemdeszkriptor helyett együttesen két vagy három deszkriptor használandó.

A MARC formátum eredetileg csak két relációtypust tartalmazott: a 450-es mezőt a „lásd”, és az 550-es mezőt a „lásd még” kapcsolatokhoz. De már igen korán, a 70-es években megjelentek az

előző fejezetben tárgyalt összetett magyarázatos utalások és hivatkozások is.

Annak érdekében, hogy a 450-es és az 550-es mezőkkel a fenti két relációnál több relációt lehessen kezelni, a 90-es évektől kezdve a USMARC, és utódja, a MARC21 formátumba a tezauszokban használatos relációtípusok kezelésére beépítették a relációtípusok szinte korlátlan definiálásának lehetőségét. Ezt úgy oldották meg, hogy a tételszerkezetet az opcionálisan használható **\$w** utalásvezérlő-almezővel egészítették ki, melynek egykarakteres értékével adható meg a relációnak a fentieknél finomabb típusa. A formátumban számos relációtípusnak megadták a vezérlő értékét, de továbbiak szabadon meghatározhatók. A **\$w** utalásvezérlő almező bevezetésével a fenti három utalástípus is meghatározható és kezelhető. Az önálló „lásd” utalói rekordban a „lásd” reláció értéke a HUNMARC formátumban az **x**, az inverzének („lásd innen”) értéke az **y**.

Például (a 008-as mező 9. pozícióján megadott c érték jelzi, hogy utalói tételfejről van szó):

008/09=c [a tételfej utalói alak = nemdeszkriptor]

150 ## \$aeb

450 ## \$wx \$akutya [kitüntetett alak = deszkriptor]

008/09=a

150 ## \$akutya [tételfej: kitüntetett alak = deszkriptor]

450 ## \$wy \$aeb [utalói alak = nemdeszkriptor]

Megjelenítés a tezauszszabvány relációjeleivel:

eb

L kutya [azaz: lásd]

kutya

H eb [azaz: lásd innen/helyett]

A nemdeszkriptorok vagylagos „lásd” kapcsolatai olykor szintén magyarázatot igényelnek. Ilyen esetekben a 45X-es mező mellett a 691-es használati mezőben adható meg az egyes lehetőségek értelmezése. Például:

008/09=c [a tételfej utalói alak = nemdeszkriptor]

150 ## \$aNyugat-magyarországi-peremvidék

450 ## \$wu \$aNyugat-Dunántúl

667 ## \$aA „Magyarország kistájainak katasztere” (1990) szerint a Felsőörség, a Sopron-Kőszegi hegyvidék és a Vasi-Hegyhát Magyarországi részeiből összetevődő önálló kistáj. Lé-

nyegében megfelel a Hajdú-Moharos szerinti (2002) „Nyugat-Dunántúl” tájnak
667 ## \$a„Magyarország kistájainak katasztere” (1990); Hajdú-Moharos (2002)

Megjelenítés a tezauszszabvány relációjeleivel:

Nyugat-magyarországi-peremvidék

Belső: A „Magyarország kistájainak katasztere” (1990) szerint a Felsőörség, a Sopron-Kőszegi hegyvidék és a Vasi-Hegyhát Magyarországi részeiből összetevődő önálló kistáj. Lényegében megfelel a Hajdú-Moharos szerinti (2002) „Nyugat-Dunántúl” tájnak

Forrás: „Magyarország kistájainak katasztere” (1990); Hajdú-Moharos (2002)

L Nyugat-Dunántúl

Ha pontosabb szabályozás szükséges, a kapcsolatok kifejezhetők a 260-as összetett magyarázatos utaló segítségével:

008/09=c

151 ## \$aNyugat-magyarországi-peremvidék
260 ## \$iHa a mai Magyarország területén belüli tárgyalásról van szó, a \$aFelsőörség \$iés a \$aSopron-Kőszegi hegyvidék \$iés a \$aVasi-Hegyhát \$iegyüttesen használandó. A történelmi Magyarország esetében a \$aNyugat-Dunántúl \$ihasználandó

667 ## \$a„Magyarország kistájainak katasztere” (1990); Hajdú-Moharos (2002)

A megjelenítés:

Nyugat-magyarországi-peremvidék

Forrás: „Magyarország kistájainak katasztere” (1990); Hajdú-Moharos (2002)

lásd Ha a mai Magyarország területén belüli tárgyalásról van szó, a „Felsőörség” és a „Sopron-Kőszegi hegyvidék” és a „Vasi-Hegyhát” együttesen használandó. A történelmi Magyarország esetében a „Nyugat-Dunántúl” használandó

Amikor a tárgyszó egyszerre deszkriptor és nemdeszkriptor

Különböző névalak tárgyi kivetítés, illetve szaktárgyzó esetén

Előfordulhat, hogy ugyanannak a dolognak van szerepet kifejező testületi neve is és területet kifejező földrajzi tulajdonneve is. Ilyenek például az egyházkormányzati nevek (pl. „Kalocsai Érsekség” vs. „Kalocsai főegyházmegye”, az utóbbiban a

„főegyházmegye” kis kezdőbetűs). Az előbbi a bibliográfiai rekord 110-es, 610-es vagy 710-es mezőjébe, az utóbbit, ha róla van szó, szaktárgyszóként osztályozáskor elvileg a 650-es mezőjébe kell rögzíteni. De mert egyik a másik szinonimája, el kell dönteni, melyik legyen a kitüntetett alak (a deskriptor), következésképp csak az egyik (a deskriptor) rögzíthető. Ezáltal viszont tárgyi kivetítéskor vagy kétszer szerepel ugyanaz a név (a 610-es és a 650-es mezőkben), vagy a két mező közül az egyik üresen marad. Az utóbbi eset se szerencsés, hiszen akkor csak az egyik mező szerint megjelenített mutatóban lehet rá keresni, a másikban nem.

Az *Országos Széchényi Könyvtár* gyakorlatában a bibliográfiai feldolgozáskor a szerepet kifejező testületi nevet (pl. „Kalocsai Érsekség”, „Győri Püspökség”, „Dunamelléki Református Püspökség”) nemdeskriptorként veszik föl, deskriptora pedig a területet kifejező földrajzi tulajdonnévből képzett testületi név (pl. „Kalocsai Főegyházmegye”, „Győri egyházmegye”, „Dunamelléki Egyházkerület”, tehát a nagy kezdőbetűs „Főegyházmegyével”, „Egyházmegyével”, illetve „Egyházkerülettel”), melyet értelemszerűen a 110-es, a 710-es vagy a 610-es mezőben rögzítenek.

Ha a dokumentumban a testületről (vagy a területről) van szó (ún. tárgyi kivetítés), akkor a testületi nevet a 610-es mezőben rögzítik, a 650-es mezőbe pedig a testületi név típusnevét (generikus nevet) képviselő fogalom szaktárgyszava kerül (pl. „főegyházmegye”, „egyházmegye”, „egyházkerület”).

Az adatcsere-formátum lehetővé teszi, hogy elfojtsák az automatikus kapcsolatmegjelenítést, és az adott kapcsolatot másképpen, egyedi formában, akár szövegesen is megadják. Ez az **\$o** utalásszöveg-vezérlő almezővel szabályozható. Például megoldható vele, hogy az adott könyvtári rendszerben testületi név melléktételként (a 610-es mezőben) az egyházkormányzat hivatalos neve kerüljön be kitüntetett névalakként, a tartalmi feltáráshoz (szaktárgyszóként) a 650-es mezőbe viszont csak az egyházkormányzati típus legyen használható. Az **\$o** utalásszöveg-vezérlő almezővel ehhez a bevitel az alábbiak szerint oldandó meg:

110 ## \$aKalocsai Érsekség
 410 ## \$wxd \$aKalocsai Főegyházmegye
 \$otárgyi kivetítés esetén lásd
 450 ## \$wxb \$afőegyházmegye
 \$oszaktárgyszó esetén lásd
 110 ## \$aKalocsai Főegyházmegye

410 ## \$wxd \$aKalocsai Érsekség \$olásd innen tárgyi kivetítés esetén
 450 ## \$wxb \$afőegyházmegye \$olásd innen szaktárgyszó esetén
 150 ## \$afőegyházmegye
 410 ## \$wyb \$aKalocsai Főegyházmegye
 410 ## \$wyb \$aKalocsai Érsekség

Mielőtt még értelmeznénk e rekordok logikai szerkezetét, felhívjuk a figyelmet arra, hogy a besorolási rekordban adott típusú (adott mezőhívójelű) tételfejhez nemcsak ugyanolyan, hanem más típusú tételfejek is kapcsolódhatnak. Például a 110-es mezőben tételfejként szereplő Kalocsai Főegyházmegyéhez nemcsak a vele azonos típusú Kalocsai Érsekség testületi név besorolási adat az adekvát a 410-es mezővel, hanem a tőle eltérő típusú főegyházmegye szaktárgyszó a 450-es mezővel kapcsolódhat. Ha belegondolunk, ez magától értetődik, hiszen szaktárgyszóhoz (150) kapcsolódhat földrajzi név (151), formai tárgyszó (155), kronologikus tárgyszó (148), de akár testületi név (110) vagy személynév (100) is és fordítva. Azaz a 150-es tétel alatti megjelenhetnek az 551-es, 555-ös, 548-as, 510-es és 500-as kapcsolati mezők is. Például a *Jeruzsálemi Királyság* (151-es mező) a „középkori állam” (150-es mező) fajtája, a keresztes háborúk (150-es mező) következménye, és „*Gottfried* (Jeruzsálemi Királyság: fejedelem), *Bouillon*” (100-as mező) rokonsági relációban kapcsolódik hozzá. Ezeknek az összefüggéseknek a jelentősége a szemantikus web kialakulásával minden bizonnyal növekedni fog.

A **\$w** almező második pozícióján álló **d** értéke azt jelenti a kezelőrendszernek, hogy a „tárgyi kivetítés esetén” utalás megjelenítése mind a név, mind a tárgyszó típusú utalói szerkezetben (és ezzel mind a név típusú, a 610-es mező alapján képzett, mind a tárgyszó típusú, a 610-es mező alapján képzett mutatóban) jelenjék meg. Ha tehát a dokumentumban a Kalocsai Érsekségről vagy Főegyházmegyéről van szó, akkor a megjelenített utalás arról tájékoztat, hogy a bibliográfiai rekord 610-es mezőjében a Kalocsai Főegyházmegye rögzítendő (ez a névalak tehát a 650-es mezőbe nem kerülhet).

A második pozíción szereplő **b** érték viszont azt jelenti, hogy a „szaktárgyszó esetén” utalás megjelenítése csak tárgyszó típusú utalói szerkezetben (és csak a tárgyszó típusú, a 650-es mező alapján képzett mutatóban) jelenjék meg. Ha tehát a dokumentumban a Kalocsai Érsekségről vagy Főegyházmegyéről van szó, akkor a megjelenített

utalás arról tájékoztat, hogy a bibliográfiai rekord 650-es mezőjébe a 'főegyházmegye' tárgyszó kerül.

Ezekkel a **d** és a **b** értékekkel adott esetben tehát az szabályozható, hogy az utalás melyik mutatóban jelenjék meg. A 110-es mező és a 150-es mező értékeiből választott, és a bibliográfiai rekord 610-es 650-es mezőjébe rendelt besorolási adatokat nem célszerű összekeverni, noha egyrészt vannak ma könyvtári rendszerek, amelyekben ez történik, és nem lehet a kétfajta mezőt elkülönített mutatókban megjeleníteni. A jól megtervezett kezelőrendszerek ugyanakkor opcionálisan két vagy akár több mutató egyesített megjelenítését is lehetővé kell, hogy tegyék.

A **\$w** almező első pozícióján álló **x** értéke azt jelenti, hogy a tezauruszokra jellemző L („lásd”), az **y** értéke pedig azt jelenti, hogy a tezauruszokra jellemző H („lásd innen”) relációról van szó. Ezt a relációt azonban az **\$o** almezőben szereplő relációnévvel kell a kezelőrendszernek helyettesítenie („elnyomnia”). Azért nem lehetett az egyszerű 450 ## **\$a** mezőt alkalmazni, mert akkor nem lett volna szabályozható a **\$w** almező második pozíciójával, hogy a szóban forgó tétel melyik mutatóban jelenjék meg.

A megjelenítés a tárgyszavak (650-es mezőn alapuló) mutatójában:

Kalocsai Érsekség
szakfőegyházmegye esetén lásd főegyházmegye

Kalocsai Főegyházmegye
szakfőegyházmegye esetén lásd főegyházmegye

főegyházmegye
lásd innen Kalocsai Főegyházmegye
lásd innen Kalocsai Érsekség

A megjelenítés a tárgyi kivetítés (610-es mezőn alapuló) mutatójában:

Kalocsai Érsekség
tárgyi kivetítés esetén lásd Kalocsai Főegyházmegye

Kalocsai Főegyházmegye
tárgyi kivetítés esetén lásd innen Kalocsai Érsekség

Megjelenítés a 650-es és a 610-es mezőkön alapuló egyesített mutatóban:

Kalocsai Érsekség
szakfőegyházmegye esetén lásd főegyházmegye

Kalocsai Főegyházmegye

szakfőegyházmegye esetén lásd főegyházmegye
tárgyi kivetítés esetén lásd innen főegyházmegye

főegyházmegye

lásd innen Kalocsai Főegyházmegye
lásd innen Kalocsai Érsekség

Különböző névalak tárgyi kivetítés, illetve szakfőegyházmegye esetén

A **\$w** almező fenti értékeivel lehet eleget tenni mind az adatok egységesítésének és információkereső-nyelvi/szemantikai strukturálásának, mind pedig azoknak az archívumi és régi nyomtatványtári igényeknek is, amelyek szerint ugyanannak a dolognak, helynek, testületnek, személynek stb. különféle, akár teljesen szinonim névalakjával külön-külön lehessen osztályozni és keresni. Levéltári körülmények között ugyanis jelentősége van annak, hogy adott okiratban hogyan szerepel valaminek a neve, a kutatás irányulhat kizárólag a keresett névalakot tartalmazó dokumentumra. Ráadásul az egyes névalakokhoz más és más történeti megjegyzések kapcsolódnak, melyeket a levéltárakban használt besorolási adatokban meg kell adni.

Például Érsekújvárnak a történelme során sok neve volt (Érsekújvár, Neuhaus, Neu-Häusel, Nové Zámku, Novum Castrum, Újvár), és a levéltári és a régi nyomtatványtári feldolgozáskor mindegyik felhasználhatóságát igénylik osztályozásra. Ilyen igény a könyv-, a folyóirat- és a repertórium fel- dolgozáskor nem merül fel, ott elég egyetlen egységesített besorolási alak.

A levéltári jellegű feltárás azt igényli, hogy a felsorolt névformák mind kitüntetettek legyenek.

Megoldhatatlan volna, hogy egy tezauruszban mindegyik név deszkriptor, azaz kitüntetett névalak legyen. A kapcsolatok terén áttekinthetlenséget eredményezne, ha mindegyiket például Nyitra vármegye részeként tüntetné fel, és mindegyikhez külön-külön hozzákapcsolná ugyanazokat a településrészeket stb. Ezért földrajzi tárgyszóként a kiválasztott deszkriptorhoz (esetünkben Érsekújvár) nemdeszkriptorként (utalói alakként) a 451-es mezőn keresztül kapcsolják a többi névalakot, és a bibliográfiai rekord 651-es mezőjébe osztályozáskor csak a deszkriptort rögzítik. Ugyanakkor a töb-

bi névalakot az *\$i* almező „ekvivalens” reláció-
vével teljes körűen összekapcsolják egymással.

Van Érsekújvárnak még egy sor egyéb neve is, de ezek soha nem voltak hivatalosak, csak az egyes hivatalos nevek szinonimái (Neuhäusel, Nehausel, Neuheusel, Neuhäusl, Neuheuselin, Neuheusl, Neuheüsel, Neühüssel, Neuhausüssel, Novezamki, Novum Castellum). Ezek mind a levéltári feltárás számára, mind a könyvtári feltárás számára nemdeszkriptorok.

Az alábbiakban csak néhány (az aláhúzottak) esetében mutatjuk be a beviteli és a megjelenítési tételeket (az 'Érsekújvár' tételfej alatt nem az összes névváltozatot soroljuk fel):

- 151 ## \$aÉrsekújvár
- 451 ## \$wy \$aNeuhaus \$olevéltári irat esetén ekvivalens
- 451 ## \$wy \$aNeuhaus \$onem levéltári irat esetén lásd innen
- 451 ## \$wy \$aNové Zámku \$olevéltári irat esetén ekvivalens
- 451 ## \$wy \$aNové Zámku \$onem levéltári irat esetén lásd innen
- 451 ## \$wy \$aNovum Castrum \$olevéltári irat esetén ekvivalens
- 451 ## \$wy \$aNovum Castrum \$onem levéltári irat esetén lásd innen
- 451 ## \$wy \$aNeuhäusel
- 670 ## \$aFényes E.: Magy. geogr. szótára
- 678 ## \$aEredetileg csak a 16. sz. elején épült két vár közül a Nyitra jobb parti neve (a bal parti Oláhújvár). A mai város területén Nyárhíd, Lék, Gúg, Györök. falvak helyezkedtek el, melyek 1691-ben olvadtak össze Érsekújvár néven
- 678 ## \$aÉrsekújvár 1918-ig, 1938–1945 között; 1994-től félhivatalos használata megengedett

Az inverz kapcsolatok rekordjai közül csak a fenti rekordban aláhúzott két esetből következőt mutatjuk be:

- 151 ## \$aNeuhaus
- 451 ## \$wx \$aÉrsekújvár \$ilevéltári irat esetén ekvivalens
- 451 ## \$wx \$aÉrsekújvár \$inem levéltári irat esetén lásd
- 451 ## \$wx \$aNové Zámku \$ilevéltári irat esetén ekvivalens
- 451 ## \$wx \$aNovum Castrum \$ilevéltári irat esetén ekvivalens
- 670 ## \$aElső említése a Lipszky-Repertóriumban és Fényes E.: Magy. geogr. szótárában

678 ## \$aNeuhaus 1867 előtt az osztrák iratokban és térképeken szereplő, továbbá a német lakosság által használt név

691 ## \$aA tételfejnek nem levéltári irat esetén nincs tárgyszói szerepe. A róla szóló műveket az 'Érsekújvár' deszkriptorral kell osztályozni

151 ## \$aNové Zámku

451 ## \$wx \$aÉrsekújvár \$ilevéltári irat esetén ekvivalens

451 ## \$wx \$aÉrsekújvár \$inem levéltári irat esetén lásd

451 ## \$wx \$aNeuhaus \$ilevéltári irat esetén ekvivalens

451 ## \$wx \$aNovum Castrum \$ilevéltári irat esetén ekvivalens

670 ## \$aElső említése a Lipszky-Repertóriumban

678 ## \$aNové Zámku 1918-ig csak a szlovák köznyelvben használatos, 1919–1938 között és 1945 után hivatalos név

691 ## \$aA tételfejnek nem levéltári irat esetén nincs tárgyszói szerepe. A róla szóló műveket az 'Érsekújvár' deszkriptorral kell osztályozni

151 ## \$aNeuhäusel

451 ## \$wx \$aÉrsekújvár

Megjelenítése:

Érsekújvár

Történet: *Eredetileg csak a 16. sz. elején épült két vár közül a Nyitra jobb parti neve (a bal parti Oláhújvár). A mai város területén Nyárhíd, Lék, Gúg, Györök falvak helyezkedtek el, melyek 1691-ben olvadtak össze Érsekújvár néven.*

Érsekújvár 1918-ig, 1938–1945 között; 1994-től félhivatalos használata megengedett

Forrás: Fényes E.: Magy. geogr. szótára levéltári irat esetén

ekvivalens Neuhaus
Nové Zámku
Novum Castrum

nem levéltári irat esetén lásd innen Neuhausel
Neuhäusel
Novezamki
Novum Castellum

Neuhaus

Használat: *A tételfejnek nem levéltári irat esetén nincs tárgyszói szerepe. A róla szóló műveket az 'Érsekújvár' deszkriptorral kell osztályozni*

Történet: *Neuhaus 1867 előtt az osztrák iratokban és térképeken szereplő, továbbá a német lakosság által használt név*

Forrás: *Első említése a Lipszky-Repertóriumban és Fényes E.: Magy. geogr. szótárában*

levéltári irat esetén

ekvivalens Érsekújvár
 Nové Zámku
 Novum Castrum

nem levéltári irat

esetén lásd Érsekújvár

Nové Zámku

Használat: *A tételfejnek nem levéltári irat esetén nincs tárgyszói szerepe. A róla szóló műveket az 'Érsekújvár' deskriptorral kell osztályozni*

Történet: *Nové Zámku 1918-ig csak a szlovák köznyelvben használatos, 1919–1938 között és 1945 után hivatalos név*

Forrás: *Első említése a Lipszky-Repertóriumban*

levéltári irat esetén

ekvivalens Érsekújvár
 Neuhaus
 Novum Castrum

nem levéltári irat

esetén lásd Érsekújvár

Neuhäusdel

L Érsekújvár

Az önálló MARC-rekordot alkotó utaló indokai

Annak, hogy az utalói alakoknak is önálló utalótételekben kell megjeleníteniük, alapvető oka, hogy az utalói alakoknak is vannak tulajdonságaik, melyeket a besorolási adatok állományában tárolni kell tudni. Az utalói alakok ugyanis – különösen tárgyszavak esetén – csak ritkán valódi szinonimák. Többnyire olyan kifejezések, amelyeket valamilyen okból –, és gyakran csak átmenetileg – nem célszerű kitüntetett alakként szerepeltetni. Önálló szemantikai jelentésük van, adott esetben utalói használatukra szabályok, megszorítások vonatkozhatnak, kezelésüknek története, névalakjuknak változásai lehetségesek, akár ETO-jelzetek mutatószavai is lehetnek, és ETO-jelzetük nem azonos a deskriptoruk (a kitüntetett alak) ETO-jelzetével. Ezért nevezik az ilyen nemdeskriptorokat kváziszinonimáknak.

Ungváry R.: A MARC formátum és a nemdeskriptorok

Mindebből következik, hogy számos esetben terminológiai, használati, forrás-, változás- és történeti megjegyzéseket kell kapcsolni hozzájuk, és a 005-ös, a 008-as és a 040-es mező metaadatai is tartoznak hozzájuk. Az előző fejezetekben tárgyalt példák mind szemléltetik ezt a jellegzetességet.

Különös jelentősége van az önálló utalói tételeknek a lexikai egység státusának lehetséges változása miatt. Bármikor szükséges lehet, hogy egy nemdeskriptor névalakja változzék, vagy deskriptor legyen belőle. Ha például egy utalói névalak megváltozik, a változást a rekordfej 005-ös pozícióján a megfelelő értékkel jelezni kell, és a 688-as „Megjegyzés az alkalmazás történetéről” mezőben szövegesen magyarázni célszerű.

Például földrajzi név esetén:

000/05=c [a rekord állapota: javított/módosított]
008/09=c

150##\$akatonai topográfiai térkép [a tételfej utalói alak = nemdeskriptor]

450##\$wx \$atopográfiai térkép

750##\$a623.644 \$2eto

670##\$i28/1992 HM rendelet; LXXXVI./1996 törv. \$cUR

680##\$iAz 1989 előtti évtizedekben különböztették meg a katonai és a polgári felhasználás céljából kiadott topográfiai térképeket

688##\$i2002-ig deskriptor volt. Rekordjai átosztályozva a „topográfiai térkép” deskriptorhoz

katonai topográfiai térkép

ETO 623.644

Magyarázat: *Az 1989 előtti évtizedekben különböztették meg a katonai és a polgári felhasználás céljából kiadott topográfiai térképeket*

Változás: *2002-ig deskriptor volt. Rekordjai átosztályozva a „topográfiai térkép” deskriptorhoz*

Forrás: *28/1992 HM rendelet; LXXXVI./1996 törv. (UR)*

lásd topográfiai térkép

Például szaktárgyszó esetén:

000/05=c [a rekord állapota: javított/módosított]

150 ## \$amultikultúra

450 ## \$wx \$amultikulturalitás

688 ## \$i2002-ig deskriptor volt. A multikulturalitás valamivel tágabb fogalom, nem célszerű mindkettőt kitüntetett névalakként szerepeltetni, Rekordjai átosztályozva a „multikulturalitás” deskriptorhoz

multikultúra

Vált.: 2002-ig deskriptor volt. A multikulturalitás valamivel tágabb fogalom, nem célszerű mindkettőt kitüntetett névalaként szerepeltetni, Rekordjai átosztályozva a „multikulturalitás” deskriptorhoz

L multikulturalitás [lásd]

Önálló utalótételekben való szerepeltetésük további oka, hogy előfordulhat: a lexikai egység az egyik tezauszban nemdeskriptor, a másikban deskriptor, és ezt jelezni kell.

A Magyar Bíróképző Akadémia (MBA) tezauszában a „közigazgatási kollégium” nemdeskriptornak az Európai Unió többnyelvű tezauszában az „administration court” deskriptor felel meg, és a kapcsolatot fel kell tüntetni a magyar tezauszban. A \$0 almezőben az EUROVOC-tezauszban szereplő lexikai egység rekordazonosítója, a \$2 almezőben pedig a forrás szerepel; az ETO-jelzetek esetében azonosítóra nincs szükség.

Az utalói rekord és megjelenítése:

150 ## \$aközigazgatási kollégium
 450 ## \$wx \$aközigazgatási bíróság
 670 ## \$aEUROVOC-nemdeskriptor, átvéve
 2008 \$cUR
 750 ## \$a342.565.4 \$2eto
 750 ## \$a347.998.85 \$2eto
 750 ## \$a351.95 \$2eto
 750 ## \$administrative court \$01539
 \$2eurovoc

közigazgatási kollégium

ETO 342.565.4
 347.998.85
 351.95

Forrás: EUROVOC-nemdeskriptor, átvéve
 2008 (UR)

lásd közigazgatási bíróság

Kitekintés

A nemdeskriptorok önálló rekordokban való kezelését a MARC formátumok ugyan lehetővé teszik, de ezekkel a lehetőségekkel a könyvtári rendszerekben hagyományosan nem élnek. Parádés példa erre a nemzetközi könyvtári együttműködésben manapság elterjedt SKOS formátum [13], mely filozófiájában egy minimalizált MARC21 struktúrát követ, és nem teszi lehetővé a nemdeskriptorok önálló kezelését.

A könyvtárakban azzal párhuzamosan fog változni a helyzet, hogy egyrészt a levéltári és az irattári dokumentumok számára kialakulnak az adatcsereformátumok, és ezekben a nemdeskriptoroknak eleve nem lesz olyan elhanyagolt szerepe, mint a mai könyvtári rendszerekben. Másrészt a szemantikai web világában gyakorlatilag minden kifejezésnek egyenrangú szerepe lesz. A MARC formátumok lehetőségeinek kihasználatlansága ma arra utal, hogy a fejlődési trendek dolgában a könyvtári szakterületen egyelőre hiányzik a változtatásra és vele a lépéstartásra irányuló kezdeményezés.

Jegyzetek

- ¹ Az adatcsere-formátumokban az adatmezőket három, 0–9 közötti számjegyből álló hívőjelek azonosítják. Például 008, 041 100, 455. Az első számpozíción szereplő, 0–9 közötti számok alapján az adatmezők tíz csoportot alkotnak. A tíz csoporton belül a második pozíción álló ugyancsak 0–9 közötti számok alapján tíz-tíz alcsoport létezhet. Ha magára a csoportra, vagy magára az alcsoportra hivatkozunk, akkor a következő pozíció értékéül az X karaktert adjuk meg. Például 00X, 0XX, 04X, 100, 14X, 4XX, 45X.
- ² A mezőhívőjel utáni két pozíción az 1. és 2. indikátor értéke szerepel. Ha nincs értéke, akkor ezt a # karakter jelzi. Az ezt követő pozíción az almező-azonosítót kell megadni, amely többnyire betű, de lehet szám is. Szöveges dokumentumokban, tanulmányokban az almező-azonosító elé \$-jelet szokás tenni, hogy ezzel jelezzék almező-azonosító voltát. A jobb olvashatóság érdekében az indikátorok és az almezők csoportjai közöttkel is tagolhatók. Például: 100 1# \$aBabits \$jMihály \$d1886–1941.
- ³ VAJDA Erik [14] meghatározása pontosan fejezi ki ezt a filozófiát: „A besorolási rekord (authority record) az egységes besorolási adatot, annak az egységéstől eltérő formai változatait, a szükséges magyarázatokat és kiegészítéseket tartalmazó adatok együttese.” Az „eltérő formai változatok” önálló rekordban való szereplése innen nézve indokolatlannak fest.
- ⁴ Magyarul részletesen lásd [1], az angol alapdokumentum a [3]. Az első, e terminológiai megközelítés szerinti magyar szabályzat a [7].
- ⁵ A vonatkozó levéltári szabvány [4] jelenleg csak a tulajdonneveket szabályozza, és az egységesített névalakok szerkezetét homályban hagyja.
- ⁶ A gondolat a *The New York Times* 1896 óta használt jelmondatára hajaz: „All the news that’s fit to print” („Minden hírnek, melyet érdemes kinyomtatni”).

Irodalom

[1] BERKE Barnabásné: Egy új magyar szabályzat, és kitekintés a nemzetközi szabályzatalkotási munkálataikra. = Könyvtári Figyelő, 54. köt. 4. sz. 2005. <<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2005/4/berke.htm>>

[2] HUNMARC. A besorolási rekordok adatsereformátuma. Készítette: Sipos Márta, Szabó Julianna, Ungváry Rudolf. Budapest, OSZK Könyvtári Intézet, 2009. Tervezet, előkészületben

[3] IFLANET. Functional Requirements for Bibliographic Records. Final Report. IFLANET. Cataloging Section. 1998. HTML version <<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>>

[4] ISAAR (CPF). International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. Second ed. International Council on Archives. ICA Committee on Descriptive Standards: Canberra, 2004. <http://www.ica.org/en/node/30230>

[5] ISO/DP 5954–1985 Guidelines for the establishment and development of multilingual scientific and technical thesauri for information retrieval

[6] ISO/IS 2788–1986 Guidelines for the establishment and development of monolingual scientific and technical thesauri for information retrieval

[7] KSZ/5. Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja: 2005. június. <http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf>

[8] MARC21 Format for authority data. [Washington]: Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Edition. Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008) <<http://www.loc.gov/marc/authority/>>

[9] MSZ 3418–87 Magyar nyelvű információkereső tezauruszok. Szerkezete, részei és formái

[10] MSZ 3440/1–4 A bibliográfiai leírás besorolási adatai

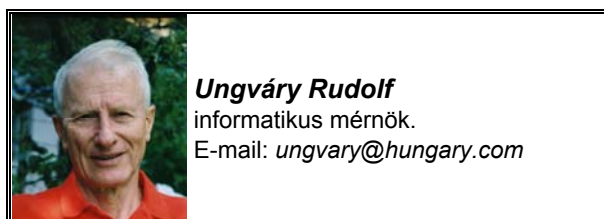
[11] OSZK tezaurusz/Köztaurusz. Az Országos Széchényi Könyvtár és a közművelődési könyvtárak átfogó tezaurusza. Főszerkesztő Ungváry Rudolf; [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár. 2009. április 1. változat. Budapest, MKE, OSZK, 2009. <<http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?57>> és <<http://mek.oszk.hu/adatbazis/thes.htm>> <<http://mek.oszk.hu/adat-bazis/thes.htm>>

[12] SIPOS Márta: USMARC – UseMARCON – HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatsereformátuma és a konverzió. = Könyvtári Figyelő, 43. köt. 1. sz. 1997. p. 73–80. <<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/1/sipos.html>>

[13] SKOS Simple Knowledge Organization System - Home Page. 1994–2006. W3C. Last updated: Date: 2009/11/02. <<http://www.w3.org/2004/02/skos/>>

[14] VAJDA Erik: A besorolási adatok egységesítése. Fogalmak tisztázása és terminológiai javaslat. = TMT, 37. köt. 5. sz. 1990. p. 189–190. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2702&issue_id=237>

Beérkezett: 2009. XI. 10-én.

Ungváry Rudolf
informatikus mérnök.
E-mail: ungvary@hungary.com

Nem csökken az e-olvasók ára

Tajvani lapok az elektroforetikus kijelzőket gyártó *Prime View International* elnökére hivatkozva számoltak be arról, hogy a népszerű e-olvasókészülékek ára még 2010 során sem csökken a 100 dolláros szint alá, tehát nem számíthatunk jelentős árcsökkentésekre. Indoklasként a piac életkorát említik, a rendkívül fiatal szegmens ugyanis még fellendülőben van.

Nem véletlen, hogy a cég elnöke a 100 dolláros küszöböt említette meg, ez ugyanis a legfontosabb kritérium az igazán nagy áttörés felé vezető úton.

A gyártók részéről aligha várható kedvezmények nyújtása, hiszen egyelőre a forgalomra nem lehet panasz. Jellemző, hogy a *Barnes & Noble* a nemrég bemutatott *Nook* készülékekkel kapcsolatban kénytelen volt beszámolni a készletek kimerüléséről, a *Sony* pedig szintén jelezte, hogy kifutottak a *Daily Edition* készleteiből, így nem tudták garantálni a szállítmányokat az ünnepi szezon alatt.

/SG.hu Hírlevél, 2009. november 24., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Soós Sándor

Integrált osztályozási módszer az MTA adattárainak tudományometriai alkalmazásához

Az elmúlt években a hazai tudományos adattárak, főként az MTA adatbázisai egyre erősödő szerephez jutottak a magyar tudomány teljesítményének értékelésében, értékelő tudományometriai kimutatások készítésében. A rangsorképzésnek ugyanakkor gyakori módszertani kérdése, hogy melyek azok a szakmai körök (szakterületi csoportok), amelyekben belül érvényes összehasonlítás tehető: vajon ezek megegyeznek-e a tudományos osztályokkal vagy éppen keresztülszelik-e azokat, avagy a finomabb felbontás-e a megoldás. Az alábbi tanulmány egy empirikus, kizárólag bibliográfiai adatokra támaszkodó, a bibliometriát és a szövegfeldolgozást ötvöző osztályozási eljárás bemutatásával igyekszik hozzájárulni a kérdés megválaszolásához.

Bevezetés

Az összehasonlító tudományometriai értékelések, rangsorok felállításának visszatérő kritikája, egyben fontos szempontja az összehasonlíthatóság kritériumaira vonatkozik. Gyakran emlegetett körülmény, hogy a különböző tudományterületek és áterületek eltérő publikációs és hivatkozási szokásrendszerrel rendelkeznek, ezért például tudományometriai rangsorok felállítása csak a gondosan körülhatárolt specialitásokon belül lehet informatív. Ez az érv egyike volt azoknak a kritikai reflexióknak is, amelyek a közelmúltban publikáltak és az *MTA Köztestületi Publikációs Adattárára (KPA)* épülő rangsorok [1] vonatkozásában felmerültek. Az észrevétel konkrétan arra az eljárásra vonatkozott, hogy a szerzői rangsorok keretét az akadémiai osztálystruktúra szolgáltatta, vagyis a rangsorok felállítása az egyes osztályok szintjén történt. A kritika szerint az akadémiai osztályok nem tekinthetők szakterületi szempontból homogén, és így az összehasonlításnak alapot szolgáltatató egységeknek:

„Az önálló szakterület ugyanis *nem akadémiai osztályokat jelent*, szűkebb szakmacsoportokat is csak nagyon óvatosan. A *Műszaki Osztályon* biztos igazságtalan ilyen számok alapján összehasonlítani egy anyagtechnológust egy áramlástanossal, vagy egy elektronikai technológust egy szabályozáseleméleti szakemberrel, vagy egy biológiai/villamos határterületen dolgozó szakembert egy villamosgépes tudóssal. Ezen valamit segíthetne a szakterületek megadása a táblázatokban, de ez sajnos tipikusan formális és semmitmondó

(„Műszaki tudomány”) ([2]; kiemelés az eredetiben).

A felvetésben megjelenő probléma, az MTA osztályok belső szerkezetének kérdése és tudományometriai elemezhetősége inspirálta az alábbiakban bemutatott tanulmányt. A munka fő célkitűzése egy olyan módszer kiválasztása–kidolgozása, valamint demonstrációja, amely kellően érzékeny módon képes feltárni az egyes osztályok szakterületi struktúráját, vagyis informatív és (belsőleg) összehasonlítható szakmai csoportokra tagolni azokat. A célkitűzés része, hogy ez a tagolás az ismert célok miatt a legkevésbé legyen *a priori*, tentatív vagy önkényes, ehelyett a lehető legnagyobb mértékben empirikus vagy „adatvezérelt”. Ebből adódik, hogy a javasolt módszer kizárólagos információforrása célszerűen maga a KPA, pontosabban az osztályokhoz tartozó publikációs listák. A megközelítés ilyen módon igyekszik megoldani, hogy a tagolást az adatokban – a publikációk korpuszában – megnyilvánuló szakterületi struktúra alapján végezzük el. A módszer tehát nem támaszkodik más adatbázisra, így például az osztályok tagságát nyilvántartó Köztestületi Tagok adatbázisára, részben az említett adatbányászati, „bottom-up” felfogás miatt, részben pedig azért, mert a rendszer felhasználói által készített „szabadszavas” besorolások – a részletezni kívánt bizottsági hovatartozást leszámítva – sokszor egyéniek (a szakterületi leírás eltérő szintjét jelölik meg – l. a fent idézett észrevételt), nem mérhető össze.

Röviden tehát, a javaslat lényege a KPA-ban szereplő és az egyes tudományos osztályokhoz tarto-

zó publikációk szerzőinek bibliometriai klaszterezése. A szerzők szakmai kapcsolatrendszerének feltárásához az elméleti keretet a bibliometriai tudományterképezés (science and technology mapping) és a hálózatelmélet (network analysis) szolgáltatja.

Anyag és módszerek

A megközelítésmód kidolgozása és szemléltetése céljából egy élettudományi osztályt, a *Biológiai Tudományok Osztályát* választottuk ki. A vizsgálat anyagát ennek megfelelően a VIII. osztályhoz tartozó publikációk egy részhalmaza szolgáltatja. A mintát a KPA nyilvános keresője segítségével gyűjtöttük ki, és a (KPA-ból ilyen módon) kinyerhető folyóiratcikk típusú közleményekre szűkítettük. Ez a gyűjtemény 1011 szerző összesen 416 közleményét tartalmazta. Fontos hangsúlyozni, hogy a felhasznált anyag – mint mintaadatbázis – a VIII. osztályhoz tartozó személyeknek és publikációknak csupán egy töredékét képviseli és nem tekinthető reprezentatívnak; jelen célunkhoz mérten ugyanakkor elegendő alapanyag, amennyiben vállalásunk a módszer jellemzése és demonstrációja, nem pedig a VIII. osztály egészének empirikus vizsgálata.*

A szerzők klaszterezéséhez a publikációk két olyan jellemzőjét választottuk ki, amely viszonylag közvetlen módon tükrözi szerzője szakterületét. Abból a feltevésből kiindulva, hogy egy közlemény címléírásában a vonatkozó szakterület indikátorai között elsősorban a lelőhely, illetve a cím, az abban hivatkozott tematika és fogalmak sorolhatók fel, az egyik információforrás a közlemény lelőhelye volt, amely a vizsgált korpuszban folyóiratcikkekről lévén szó, a publikációt közlő folyóiratnak felel meg.

A strukturáláshoz használt másik információtypust a cím szövegének feldolgozásából állítottuk elő. A publikáció szakterületét a címben szereplő fogalmak, ebben az értelemben kulcsszavak reprezentálták.

Az alkalmazott klaszterezési módszer ennek a két aspektusnak a kombinációjára épült. A metódus az alábbi lépésekben írható le.

- Első lépésben a szerzők–folyóiratok, illetve a szerzők–kulcsszavak kereszttáblájából meghatároztuk a szerzők lelőhely, illetve fogalomhasználat szerinti hasonlóságának mértékét (technikai-

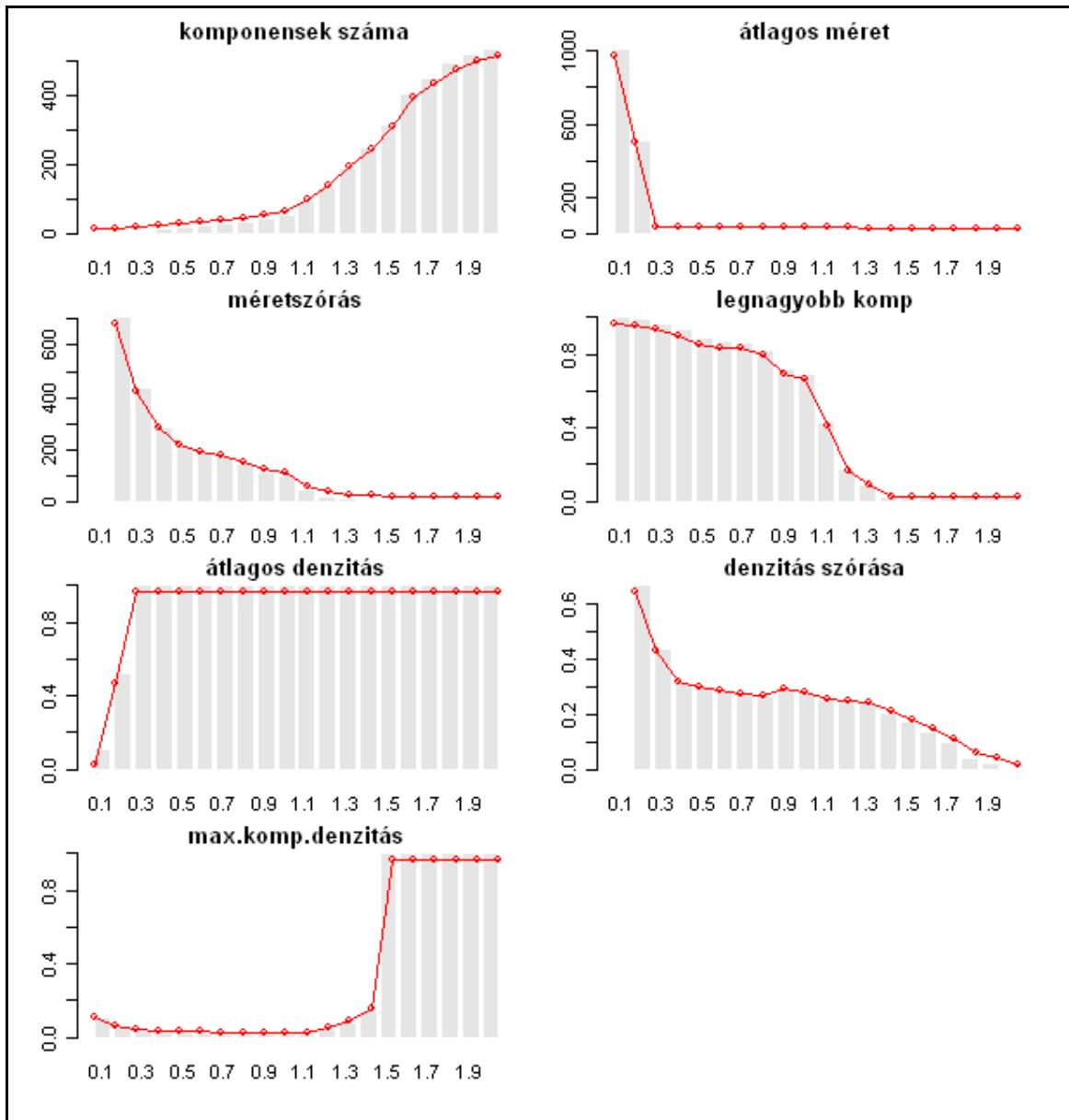
lag ez a szerző-vektorok távolságának meghatározásából állt, amelyet az ún. cosinus-mértékkel definiáltunk).

- A két szerzőhasonlósági mátrixból, még mindig külön kezelve azokat, levezettük a szerzők folyóirat-, illetve kulcsszóalapú hasonlósági hálózatát. Az így keletkezett súlyozott gráfok csomópontjai a vizsgált szerzők, az egyes élek pedig, súlyuk révén, az általuk összekapcsolt szerzők szakterületi hasonlóságának mértékét ábrázolják az adott dimenzió mentén.
- A két hasonlósági mérték, azaz a két gráf kombinációja révén előállítottunk egy „eredő” hálózatot, amely így mindkét tényezőjét kifejezi a szerzők közötti relációnak, ezért robusztusabban viselkedik, mint az eredeti hálók, vagyis kevésbé érzékeny az esetleges egybeesésekre (amelyek nem valódi szakmai kapcsolatokat tükröznek, és torzítják a leírást), mint a kizárólag lelőhely- vagy kulcsszóalapú viszonyrendszer. Az új hasonlósági mértéket az eredeti kettő lineáris kombinációjával határoztuk meg (ahol $S_{komb}(i,j)$ a kombinált, $S_{lelőhely}(i,j)$ a lelőhelyalapú, $S_{kulcsszó}(i,j)$ pedig a kulcsszóalapú hasonlóság mértéke bármely i és j szerző között, α és β pedig az egyes tényezők súlyozására választott paraméterértékek):

$$S_{komb}(i,j) =_{def} \alpha S_{lelőhely}(i,j) + \beta S_{kulcsszó}(i,j).$$

- A tulajdonképpeni klaszterezés az S_{komb} kombinált hálózatban kirajzolódó koherens szerzőcsoportok detekciójára épült. A csoportdetekció számos lehetséges módszere közül egy gráf-redukciós eljárást végeztünk el, amely a „gyenge” kapcsolatok (hasonlóság) kiszűrésével az eredeti gráfból eltávolította azokat az éleket, amelyek súlya egy adott határérték alatt maradt. Az eljárással a hálózatot olyan csoportokra bonthatjuk fel, amelyeknek tagjai szorosabban tartoznak össze a vizsgált szakmai dimenziók mentén. Az összetartozás mértékének meghatározása céljából megvizsgáltuk, hogy a határérték megválasztásának függvényében hogyan alakulnak a csoportokra bontott hálózat releváns tulajdonságai (a csoportok – komponensek – száma, méreteloszlása, sűrűsége: 1. ábra).

* A KPA-ból kinyert publikációk nem tartalmazzák a VIII. osztály vonatkozásában releváns két további gyűjtemény, az SZBK- és a KOKI-adatbázis anyagát. A KPA-ból történő legyűjtés a 2009. év januárjában zajlott. Jelen tanulmány revíziójának időpontjában (2009. november) az osztályban nyilvántartott tagok száma 1079. (Forrás: <http://www.mtakpa.hu/kta/stat/oszfok.php>)

1. ábra A kombinált szerzőhasonlósági hálózat tulajdonságainak alakulása a felbontási paraméter (élsúly) függvényében. Az egyes grafikonok a szerzői körök halmazának legfontosabb jellemzőit ábrázolják különböző hasonlósági határértékek mellett

Ennek alapján állítottuk be ezt a paramétert. A döntési szempontok közül első helyen a gráf felbontásából előálló komponensek sűrűsége (denzitása)** szerepelt, tekintve, hogy annak mértéke a csoport koherenciáját jellemzi: a nagyobb denzitású csoportok egységesebbek a vizsgált szempontok szerint. A fentieket összegezve: az irányelv tehát olyan határérték kiválasztása volt, amely mellett viszonylag erős és relatíve koherens kapcsolatrendszer definiálja az egyes szakmai köröket.

Az így kapott szerzőcsoportokat az utolsó lépésben „kiértékeljük”, vagyis az általuk képviselt szakterületet igyekeztünk meghatározni. A szakterület azonosításához az egyes klaszterekhez tartozó folyóiratprofilot használtuk fel: a szakfolyóiratoknak az adott szerzőcsoport mintabeli publikációi által

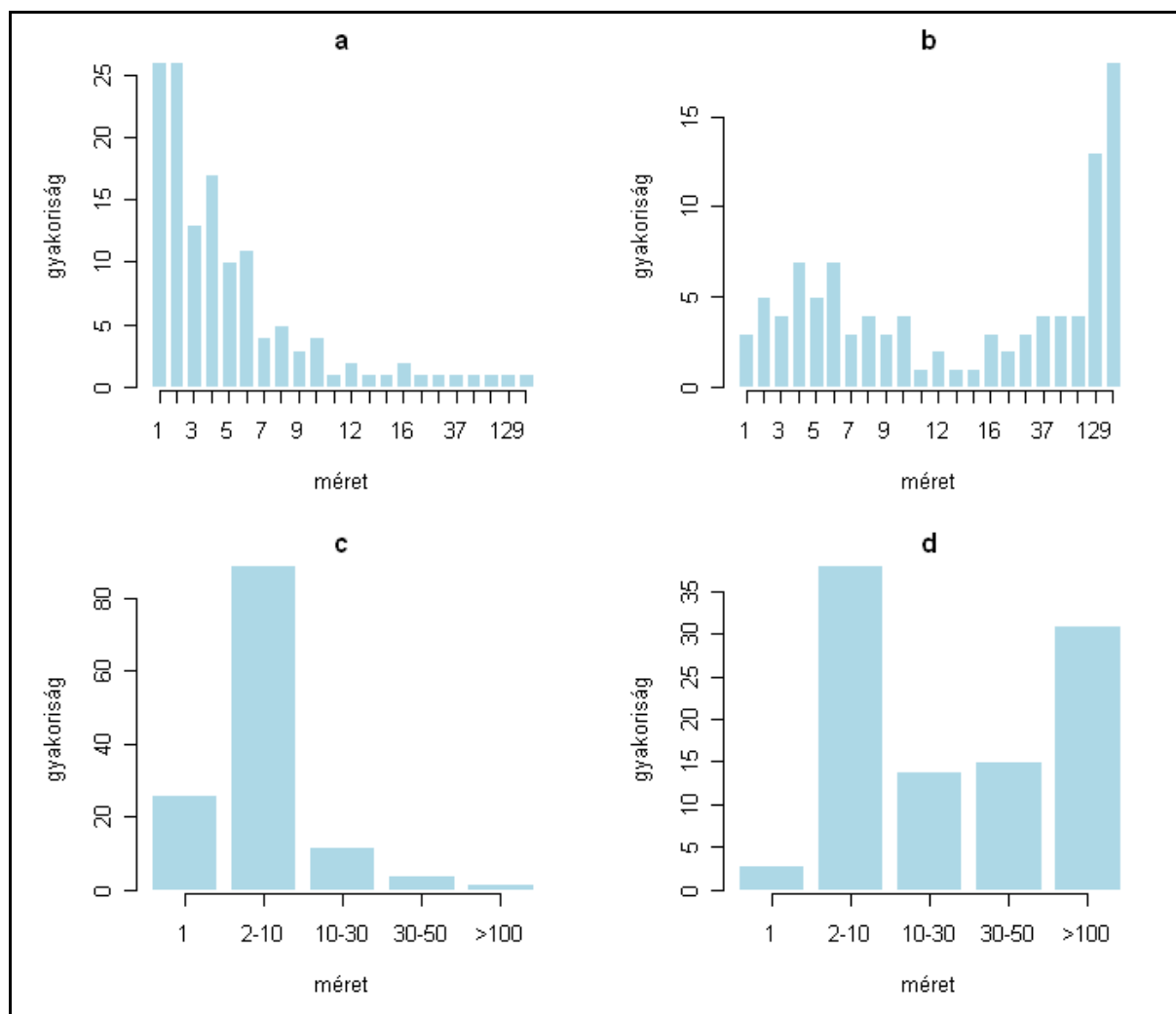
** Egy gráf sűrűségén a csomópontjai közötti tényleges és potenciális kapcsolatok számának arányát értjük.

meghatározott gyakorisági eloszlását. A szakterületet az első tizenöt leggyakrabban előforduló folyóirat részarányai alapján azonosítottuk.

Eredmények

A hasonlósági hálózat viselkedését vizsgálva a legszembeűnőbb, hogy a felbontási határérték viszonylag széles tartományában a gráf egyetlen nagy csoportot (komponenst) tartalmaz, amely a vizsgált szerzők többségét tömöríti (1. ábra). Ez a megfigyelés arra utal, hogy a kérdéses osztály szakterületi szempontból meglehetősen homogén.

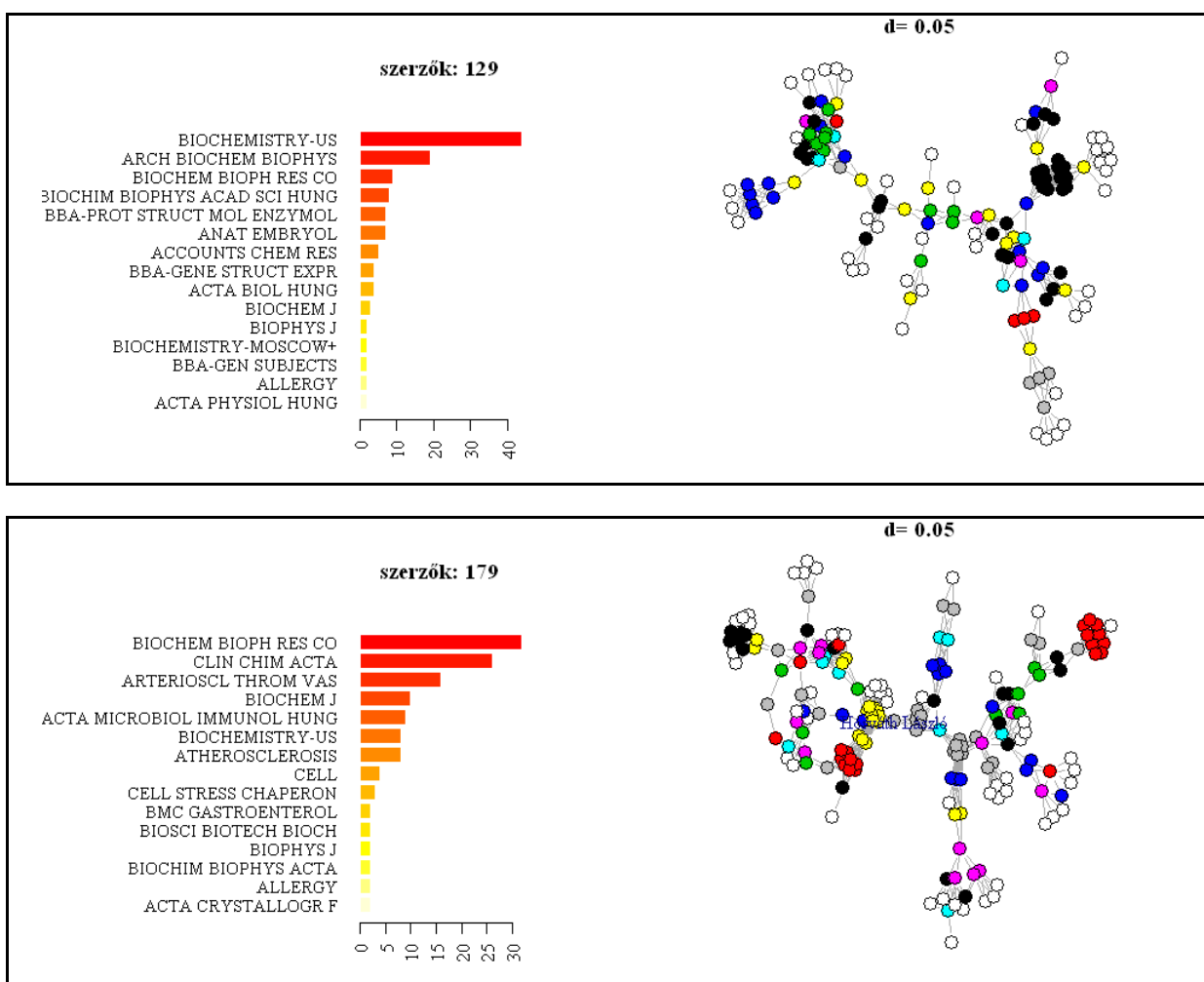
A kérdés, hogy miként jellemezhető ez a homogénnek látszó csoport, és milyen, mennyire koherens csoportok alkotják a „kisebbségeket”. A hasonlóság mértékének alsó határát – a biztonságos, de informatív osztályozás céljából – a jellemzők eloszlása alapján ott vontuk meg, ahol a csoportszám meredek emelkedésnek, a csoportlétszám pedig meredek csökkenésnek indult, miközben a csoportok sűrűsége (koherenciája) ennek a dinamikus tartománynak a többi pontjához képest maximális értéket mutatott ($k=1.2$; a hasonlóságot meghatározó két tényezőt – lelőhely és kulcsszavak – az első kísérletben azonos súllyal vettük figyelembe).

2. ábra A szerzői hálózat választott felbontásának jellemzői
 a: a komponensek méreteloszlása,
 b: a szerzők eloszlása a különböző méretű komponensek között,
 c: a komponensek aggregált méreteloszlása,
 d: a szerzők eloszlása az aggregált méretkategóriákban

Az ilyen módon felbontott gráf csoportszerkezetét a 2. ábra szemlélteti. Az a–c. diagram a csoportok méreteloszlását rögzíti: tanúsága szerint a szerzők kevés nagy csoportban (egy 179 és egy 129 tagú), és több kisebb csoportban oszlanak meg. A kisebbek legtöbbször a 2-10-elemű tartományban mozog. Még informatívabb a b–d. grafikon, amely azt mutatja meg, hogy a vizsgált szerzők mekkora hányada alkotja a különböző méretű csoportokat. Mint látható, a legtöbbször a százas létszám feletti, illetve az említett alacsony mérettartományban (2-10) található, vagyis a fent említett klaszterek fedik le a minta legnagyobb részét (70%-át). Fontos megjegyezni, hogy az „egyelemű csoportok”, vagyis a lényegében „sehová sem tartozó” szerzők 3%-ot tesznek ki.

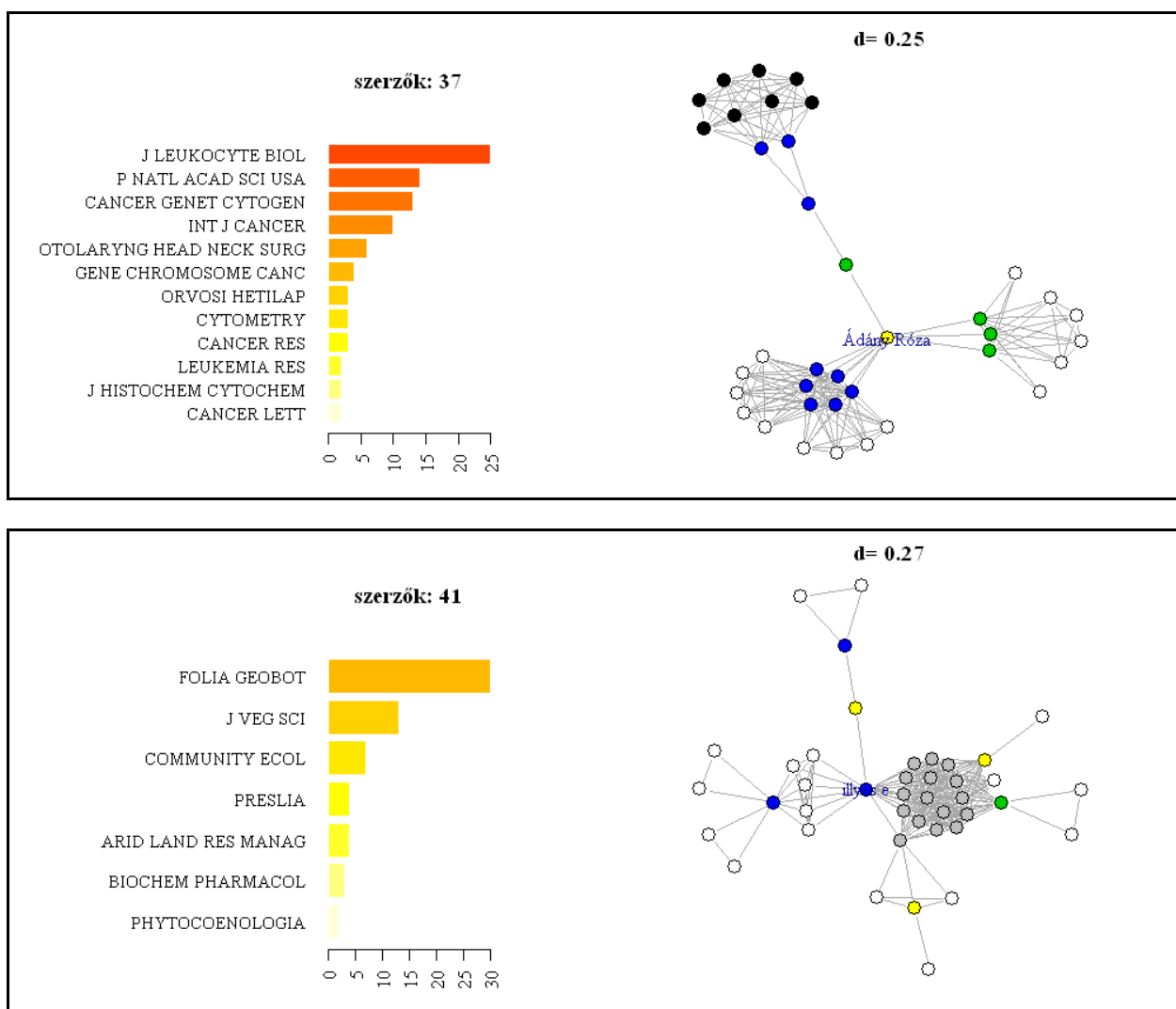
A szakterületi felbontás leírásához célszerű a kapott csoportokat (részhálókat) azok szerkezete – topológiája – és profilja alapján jellemezni. A jellemzéshez azokat a „kellően nagy” csoportokat választottuk ki, amelyek a méreteloszlás felső harmadát képviselik ($n > 6$). Ebben a körben kiugrik a profilja alapján biokémiai, illetve biokémia-fizikai/klinikai kémia fókusszal rendelkező csoport, amely a szerzőknek rendre a 13, illetve 18%-át sorakoztatja fel (3–4. ábra). Mindkét csoport szerkezetére jellemző, hogy globális koherenciája viszonylag alacsony, számos szorosabban összetartozó kisebb szerzőkörből és az ezeket összekapcsoló szerzőkből épül fel, ami úgy értelmezhető, hogy a kellő tematikai egységesség mellett szakmailag sokszínű, interdiszciplináris közösségről van szó.

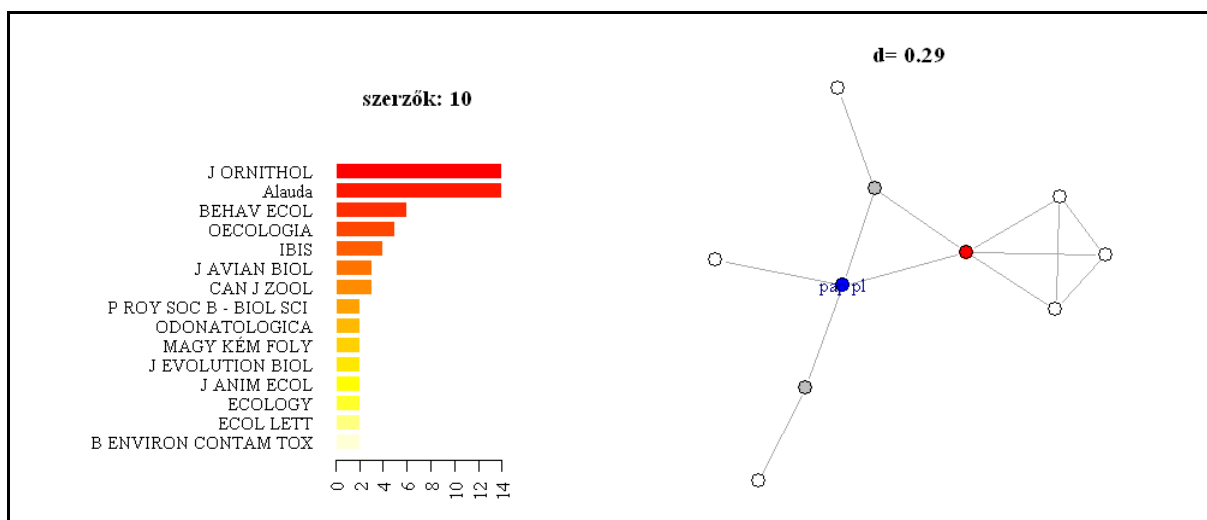
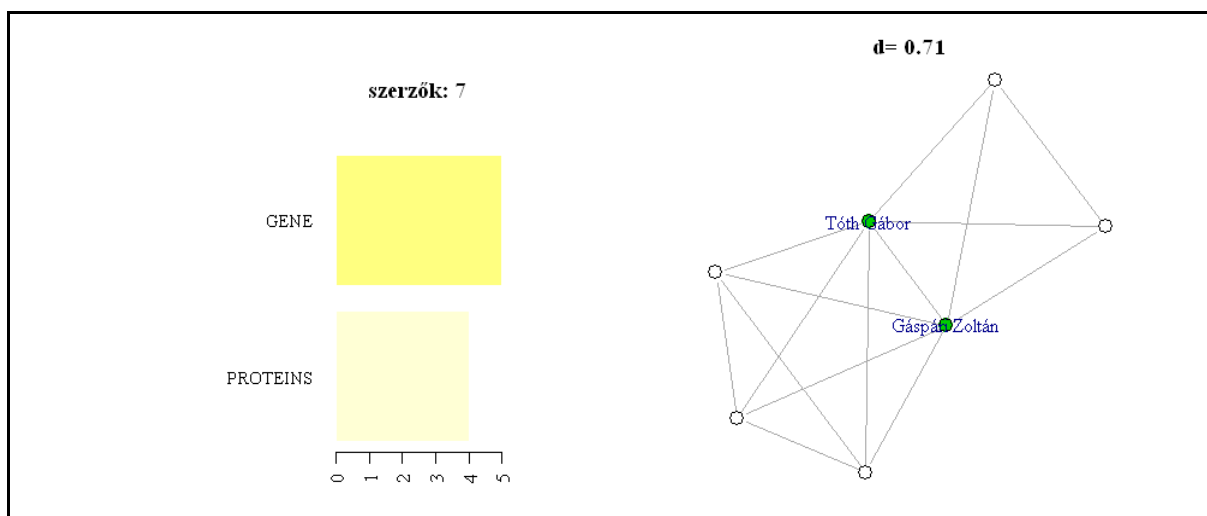
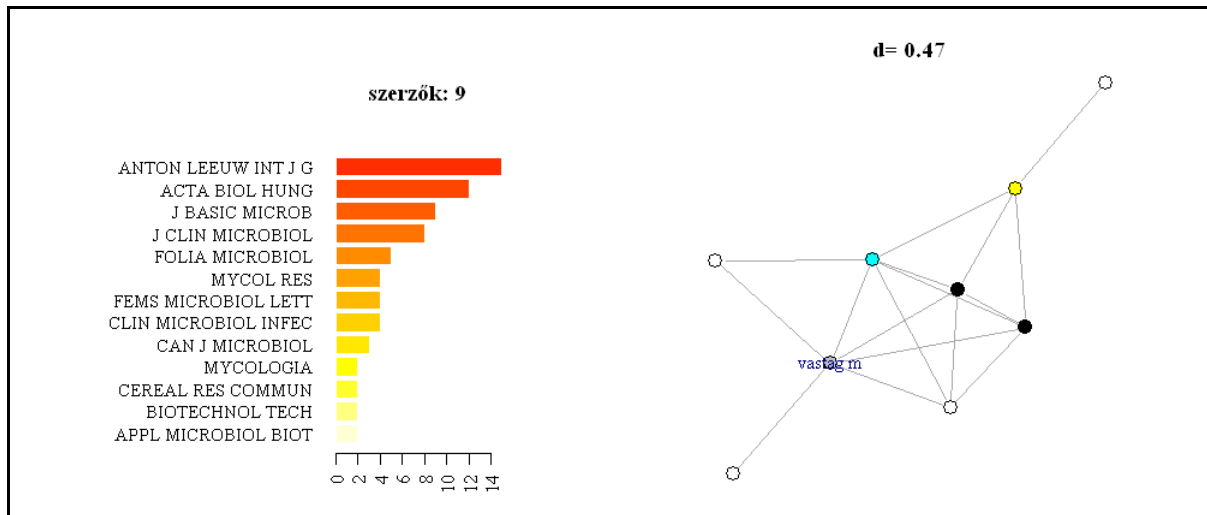
3–4. ábra Biokémia és biofizika

A csoportméret mentén továbbhaladva, a 20-40 fős klaszterekkel jellemzett közepmezőnyben alapvetően kétféle terület bontakozik ki: 1) egyrészt a klinikai orvostudomány és a biomedicina egyes, tematikusan fókuszált csoportjai (sürgősségi ellátás [critical care medicine], rákkutatás, gasztroenterológia), másrészt, 2) az egyed feletti biológia szintén tematizált körei (növénytan-ökológia, etológia, környezettudomány-talajtan). A jellemző csoportokat és felépítésüket az 5–6. ábra illusztrálja. Ezeknek a kisebb csoportoknak a koherenciája erősebb, viszont továbbra is jellemző az a struktúra, amelyben több kisebb alcsoportot az „interdiszciplináris” kapcsolódást megteremtő, összekötő szerepű szerzők fűznek egybe.

A csoportméret alsó tartományában ($n < 20$) hasonló tendenciát figyelhetünk meg, mint a közepes csoportok esetében. Az orvosbiológia és az egyed feletti biológia témacsoportjai mellett kifejezett a mikrobiológia jelenléte (7-9. ábra), amelynek még az alterületei is elkülönülnek (l. virológia). Hasonlóan explicit az élelmiszertudomány, az ökológia–evolúciobiológia és a genetika–genomika–szabályozás megjelenése. Figyelemre méltó, hogy egyes (főként orvosbiológiai) alterületek kicsi, de maximálisan összefüggő és egyöntetű (egyetlen folyóirattal jellemzett) szerzőkörökként válnak ki: ilyen az immunológia és a sejt kutatás.

5–6. ábra Példák közepes csoportokra: rákkutatás (klinikai orvostudomány), növénytan–szünbiológia (egyed feletti biológia)

7–9. ábra Példák kis csoportokra: mikrobiológia, genetika–genomika; állattan–ökológia–evolúcióbiológia

A fentieket összefoglalva, az alkalmazott bibliometriai eszközökkel és mintából a VIII. osztály az alábbi szakterületekre bontható fel:

BIOKÉMIA/KLINIKAI KÉMIA ÉS BIOFIZIKA
ORVOSBIOLÓGIA (KLINIKAI ORVOSTUDOMÁNY ÉS BIOMEDICINA)

- Sürgősségi ellátás
 - Rákkutatás
 - Gasztroenterológia
 - Immunológia
 - Neurobiológia és ideggyógyászat
- ORGANIZMIKUS ÉS SEJTBOLÓGIA**
- Mikrobiológia

- Virologia (mikrobiológia)
 - Sejtbiológia
- EGYED FELETTI BIOLÓGIA**
- Botanika (egyed feletti)
 - Viselkedéstudomány
 - Ökológia és evolúcióbiológia
 - Környezettudomány és talajbiológia

GENOMIKA–GENETIKA
ÉLELMISZERTUDOMÁNY

Az elemzésből kapott és a leírásba bevont csoportok mutatóit és az általuk képviselt folyóiratprofil az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

A határérték feletti számosságú klaszterek paraméterei és a hozzájuk tartozó folyóiratok

klaszter_ID	méret	denzitás	Folyóiratok
2	179	0.05	ACTA CRYSTALLOGR F, ACTA MICROBIOL IMMUNOL HUNG, ALLERGY, ARTERIOSCL THROM VAS, ATHEROSCLEROSIS, BIOCHEM BIOPH RES CO, BIOCHEM J, BIOCHEMISTRY-US, BIOCHIM BIOPHYS ACTA, BIOPHYS J, BIOSCI BIOTECH BIOCH, BMC GASTROENTEROL, CELL, CELL STRESS CHAPERON, CLIN CHIM ACTA
3	129	0.05	ACCOUNTS CHEM RES, ACTA BIOCHIM BIOPHYS ACAD SCI HUNG, ACTA BIOL HUNG, ACTA PHYSIOL HUNG, ALLERGY, ANAT EMBRYOL, ARCH BIOCHEM BIOPHYS, BBA-GEN SUBJECTS, BBA-GENE STRUCT EXPR, BBA-PROT STRUCT MOL ENZYMOL, BIOCHEM BIOPH RES CO, BIOCHEM J, BIOCHEMISTRY-MOSCOW+, BIOCHEMISTRY-US, BIOPHYS J
8	42	0.15	AM J RESP CRIT CARE, ANN SURG, ANN THORAC SURG, BIOCHEM BIOPH RES CO, BLOOD, BRIT J PHARMACOL, CELL MOL LIFE SCI, CIRCULATION, CRIT CARE MED, EUR J IMMUNOL, EXP DERMATOL, FASEB J, FREE RADICAL BIO MED, GLIA, IMMUNOLOGY
6	41	0.27	ARID LAND RES MANAG, BIOCHEM PHARMACOL, COMMUNITY ECOL, FOLIA GEOBOT, J VEG SCI, PHYTOCOENOLOGIA, PRESLIA
4	37	0.25	CANCER GENET CYTOGEN, CANCER LETT, CANCER RES, CYTOMETRY, GENE CHROMOSOME CANC, INT J CANCER, J HISTOCHEM CYTOCHEM, J LEUKOCYTE BIOL, LEUKEMIA RES, ORVOSI HETILAP, OTOLARYNG HEAD NECK SURG, P NATL ACAD SCI USA
10	33	0.84	J ANIM ECOL, SCIENCE
11	20	0.47	LEUKEMIA LYMPHOMA, ORVOSI HETILAP, SCAND J GASTROENTERO, WORLD J GASTROENTERO

klaszter_ ID	méret	denzitás	Folyóiratok
28	16	0.41	CELL STRESS CHAPERON, CLIN VACCINE IMMUNOL, MOL CELL NEUROSCI
45	16	0.7	SCI TOTAL ENVIRON, SOIL BIOL BIOCHEM
32	14	0.38	BIOPHYS J, BMC BIOINFORMATICS, CANCER LETT, CYTOMETRY A, EUR J CANCER, IMMUNOL LETT, MOL CANCER THER, SOIL BIOL BIOCHEM
18	13	0.46	BIOCHIM BIOPHYS ACTA, HISTOCHEM CELL BIOL, P NATL ACAD SCI USA
27	12	0.64	CELL, EMBO J, J GEN VIROL, J VIROL, PLANT CELL, VIROLOGY, VIRUS RES
42	12	0.44	BIOCHEM BIOPH RES CO, BLOOD, J DENT RES, J IMMUNOL
9	11	1	J IMMUNOL
15	10	0.69	CHROMATOGRAPHIA, FOOD CHEM
36	10	0.91	BIOCHEMISTRY-US, P NATL ACAD SCI USA
66	10	0.44	J BIOL CHEM, MOL GEN GENET, NUCLEIC ACIDS RES, P NATL ACAD SCI USA
94	10	0.29	Alauda, B ENVIRON CONTAM TOX, BEHAV ECOL, CAN J ZOOL, ECOL LETT, ECOLOGY, IBIS, J ANIM ECOL, J AVIAN BIOL, J EVOLUTION BIOL, J ORNITHOL, MAGY KÉM FOLY, ODONATOLOGICA, OECOLOGIA, P ROY SOC B - BIOL SCI
1	9	0.47	ACTA BIOL HUNG, ANTON LEEUW INT J G, APPL MICROBIOL BIOT, BIOTECHNOL TECH, CAN J MICROBIOL, CEREAL RES COMMUN, CLIN MICROBIOL INFEC, FEMS MICROBIOL LETT, FOLIA MICROBIOL, J BASIC MICROB, J CLIN MICROBIOL, MYCOL RES, MYCOLOGIA
63	9	0.44	ACTA BIOCHIM BIOPHYS HUNG, ANTIBIOT CHEMOTHER, CYTOMETRY A
73	9	1	CELL
5	8	0.71	APPL MICROBIOL BIOT, CURR GENET
13	8	1	J AM CHEM SOC
46	8	0.71	ARCH BIOCHEM BIOPHYS, J BIOL CHEM
53	8	1	J CEREBR BLOOD F MET
85	8	1	J NEUROVIROL
19	7	0.62	IDEGGYÓGYÁSZATI SZEMLE, J COMP NEUROL
29	7	0.62	APPL SOIL ECOL, COMMUNITY ECOL
82	7	0.71	GENE, PROTEINS
96	7	1	BIOSCI BIOTECH BIOCH

Diszkusszió és következtetések

Az akadémiai osztályok bibliográfiai felbontásához javasolt módszer, illetve hasonlósági metrika értékelésének alapvető mozzanata az olyan módszerekkel való összehasonlítás, amelyek szintén használatosak és hozzáférhetőek a tudományrendszer empirikus feltérképezésében. Jelenlegi céljaink szempontjából ezeknek a módszereknek a többsége a feladathoz felhasznált információ típusa szerint két nagy kategóriába, (1) a hivatkozás-elemzésre, illetve (2) az egyéb, nem bibliometriai információra (pl. szakértői véleményekre) épülő rendszerezés kategóriájába sorolhatók.

A hivatkozási relációkra épülő megközelítés, ha a rendszerezés a szakmai folyóiratok szintjén zajlik, a szaklapok kölcsönös hivatkozásai, és ennek megfelelő hasonlósági viszonyaik alapján alakítja ki a területi klasztereket. A publikációk szintjén ugyancsak alkalmazható, de a hivatkozásokat másképpen felhasználó rendszerezési technika a bibliográfiai csoportosítás (bibliographic coupling), amely a közös hivatkozások aránya alapján rendel egymáshoz tematikusan hasonló közleményeket. Ezek a módszerek azonban értelemszerűen csak olyan minták esetében használhatók eredményesen, ahol a hivatkozások minden esetben maradéktalanul hozzáférhetőek az adatbázisban. A vizsgált adatbázis (KPA) funkciói között ugyanakkor a közlemények hivatkozáslistájának nyilvántartása nem elsődleges, mivel a KPA eredendően nem tudománytérképezési célokat szolgál, a tudományometriai aspektust pedig a cikkekre vonatkozó citációk nyilvántartása képviseli. Nem szükségszerű tehát, hogy a hivatkozások minden vizsgált közlemény esetében hozzáférhetőek. Ennek tükrében a fentiekben bemutatott módszer erőssége, hogy csak olyan adatokra támaszkodik, amelyek a KPA-ban minden cikkre vonatkozóan biztosan fellelhetőek (cím, lelőhely).

A nem bibliometriai információforrások, így a szakértői értékelések alapján készült kategorizációk, bár kétségtelenül autentikusak, bizonyos mértékig szükségképpen személyes tapasztalatokat és látókört, vagyis egyfajta szubjektivitást tükröznek. A szakértői ítélet, a „top-down” megközelítés ideális esetben együttesen alkalmazható a bibliometriai, az adatokból feltárható összefüggésekre építő „bottom-up” jellegű módszerekkel (vö. [3]). Az általunk használt módszer ilyen „bottom-up” típusú, és – bár az eredmények értelmezésében nyilvánvalóan használ egy előzetesen definiált szakterületi felosztást – lényegében kategóriamentes, vagyis

nem támaszkodik a *priori* osztályozásokra. Ebben a tekintetben kiküszöböli a szubjektivitásból eredő torzításokat.

A módszert végül célszerű összevetni egy olyan eljárással, amely természetes módon strukturálja az elemzett mintában előforduló szerzőket: a szerzői kapcsolatháló-elemzés lehetőségével. A társszerzői reláció alapján való felosztás a tényleges szakmai együttműködések mentén strukturálja a szerzőket, ebből a szempontból tehát igen megbízható. Hátránya ugyanakkor, hogy kizárólag azokat a szerzőket képes kezelni, akik (legalább egy publikáció erejéig) társszerzői viszonyban vesznek részt. Ez a sajátosság még olyan területeken is bizonytalanná teheti a klaszterezés eredményét, ahol a szerzői együttműködés általános gyakorlat. Az itt bemutatott szerzőhasonlósági metrika ugyanakkor rendelkezik a tulajdonossággal, hogy az egyszerű cikkekre, illetve magányos szerzőkre is kiterjed, továbbá definíciójából fakadóan tartalmazza a társszerzői információkat is (lévén, hogy a közös publikációk szintjén a cím és a lelőhely azonosságából adódóan a két szerző kombinált hasonlósága maximális). Ilyen értelemben az általunk feltárt hálózat tartalmazza a szerzői kapcsolathálót is (mint a hasonlóság egy speciális esetét).

A Biológiai Tudományok Osztályának felbontásáról megállapítható, hogy miközben a klaszterezés az említett bottom-up jelleggel, és kizárólag az osztály részleges, nem reprezentatív publikációs listája alapján készült, a kapott területi struktúra így is összhangban van a tudományrendszer globális feltérképezésének korábbi eredményeivel. A kirajzolódó kategóriák megfelelésbe hozhatók a *Glanzel–Schubert* javasolta háromszintű, a tudományometriai értékelés számára konstruált globális rendszer élettudományi kategóriáival (Glanzel, Schubert, 2003), amely a szakértői és az adatorientált elemzés kombinációjával készült. Látványos továbbá a megfelelés a *Rafols–Leydesdorff*-féle kísérlet eredményeivel, amely az ISI JCR folyóiratainak hivatkozás-alapú kategorizációját célozta [4]. A szakterületek (subject categories) kapcsolati térképén különösen az orvosi biológiai alterületek rendszere mutat feltűnő hasonlóságot az általunk kapott, az egyes specialitásokat kisebb csoportokban ábrázoló felosztással.

A minta által képviselt csoport belső struktúrájára egyaránt jellemző a nagyfokú homogenitás, illetve a szakterületi diverzitás. A kettősség abból adódik, hogy a vizsgált anyag legnagyobb része egy

alterületet képvisel (biokémia–biofizika), de kisebb kategóriákban megjelenik az élettudomány teljes spektruma. Az akadémiai osztálystruktúra ismeretében az összetétel feltűnő vonása, hogy a vizsgált mintában meghatározó a klinikai orvostudomány, amely az *Orvosi Tudományok Osztályával* való erős szakterületi átfedést feltételez. Általánosabban, feltételezhető, hogy a tudományometriai értékelésekhez, összehasonlításokhoz adekvát szakterületi felosztás, szerzőcsoportok meghatározásához a KPA-ban szereplő szerzők olyan csoportosítására van szükség, amely – nagyobb diszciplínákon, például az élettudományon belül – keresztülmetszi az akadémiai osztálystruktúrát. A fentiekben leírt munka következő fázisa ebből adódóan a klaszterezési módszer ennek megfelelő, és immár reprezentatív mintán vagy a teljes adatbázison való alkalmazása: így esetünkben az élettudományi osztályok (biológia, orvos- és agrártudomány) együttes vizsgálata, amelytől így az összehasonlíthatóság kritériumainak jobban megfelelő szerzői körök definícióját remélhetjük.

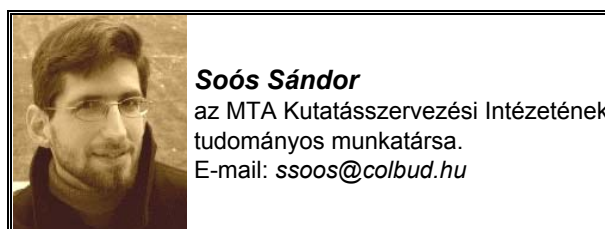
Irodalom

[1] TOLNAI Márton: Tudósaink mérhető teljesítménye az MTA Köztudományi Publikációs Adattár adatainak

tükrében. = Magyar Tudomány, 169. köt. 8. sz. 2008. p. 976–988.

- [2] KOLLÁR István – MICHELBERGER Pál: Hozzászólás Tolnai Márton Tudósaink mérhető teljesítménye az MTA Köztudományi Publikációs Adattár adatainak tükrében című cikkéhez. = Magyar Tudomány, 169. köt. 10. sz. 2008. p. 1262–1273.
- [3] GLÄNZEL, W. – SCHUBERT, A.: A new classification scheme of science fields and subfields designed for scientometric evaluation purposes. = Scientometrics, 56. köt. 3. sz. 2003. p. 357–367.
- [4] RAFOLS, I. – LEYDESDORFF, L.: Content-based and Algorithmic Classifications of Journals: Perspectives on the Dynamics of Scientific Communication and Indexer Effects. = Journal of the American Society for Information Science and Technology, megjelenés alatt. URL: <http://users.fmg.uva.nl/leydesdorff/classifications/classifications.pdf>

Beérkezett: 2009. XI. 30-án.

Bevezette a böngészőválasztást a Microsoft

Az amerikai nagyvállalat operációs rendszereit telepítő számítógép-használóknak ezentúl olyan képernyő bukkan fel, amely 12 böngésző közül kínál választást. A felkínált internetes keresők között a jól ismert programok – Internet Explorer, Firefox és az Opera – mellett kevésbé nevesek is szerepelnek, mint amilyen a K-meleon és a Seipnir. A Microsoft európai részlege azt követően kényszerült a szabad böngészőválasztás felkínálására, hogy az *Európai Bizottság* úgy foglalt állást: a szabad verseny megsértését jelenti az a gyakorlat, hogy a vállalat az Internet Explorert telepíti az operációs rendszerekre. A cég megbírságolásától eltekintettek, azzal a feltétellel, hogy a Microsoft változtat az alkalmazáson.

A választási lehetőség a Windows XP, a Vista és a Windows 7 felhasználóinak automatikusan ugrik fel. Az Opera, a Google Chrome, a Safari, az Internet Explorer és a Firefox véletlenszerű sorrendben bukkan fel a képernyő egyik – szembeűnő – részén, míg az egyéb böngészők, beleértve a Flock, az Avant és a Maxthon nevű programokat, a monitor másik részén jelennek meg. A választást a keresőkről szóló rövid ismertetővel segítik.

Kitűzőkkel és képeslapokkal kampányol a *Mozilla Alapítvány* a hannoveri *CeBIT* számítástechnikai kiállításon a nyílt forráskódú, szabadon terjeszthető szoftverek pavilonjában. A Firefox böngészőprogram fejlesztője nem titkolja, hogy örül az Európai Bizottság szabad böngészőválasztásról szóló döntésének, azonban aggodalommal figyeli, hogy a felhasználók jelentős része még azt sem tudja, hogy mi a különbség a webes keresőmotor és a böngészőprogram között.

/Sg.hu Hírlevél, 2010. március 3., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

A könyvtár a számítógépes hálózatok világában

Egyre inkább érzékelhető, hogy az amerikaiaknak csökken a társadalmi és polgári elkötelezettsége, mind kevésbé vesznek részt közösségi akciókban, vállalkozásokban, szavaznak, lépnek be pártokba. Ezt a jelenséget lehet az ingázásnak, a fokozódó munkahelyi elvárásoknak, a technológia fejlődésének is betudni, mindenesetre megélnék a viták az ún. társadalmi tőke fogalmáról és használatáról. A könyvtárosok arról is panaszkodnak, hogy a vitázók nem tekintették a könyvtárat a társadalmi tőke példás építőjének.

Ez részben érthető is, hiszen az utóbbi harminc évben a könyvtárakat főként a számítógépesítés kötötte le. A számítógép a szolgáltatás standard elemévé vált: 1996-ban a szolgálati pontok 44,6%-a kapcsolódott az internethez, ma pedig 100%-uk. 14 millió lakos használja rendszeresen a közkönyvtárak számítógépeit, hogy hozzáférjen az internet szolgáltatásaihoz.

Az internet nagykorúvá vált. Világszerte mind több és több ember tölt legalább valamennyi időt az interneten kapcsolatot keresve másokkal, kutatva, vásárolva, alkotva, publikálva. Más szóval úgy is mondhatnánk, hogy az internet-hozzáférés abban segíti az embereket, hogy megkeressék és megtalálják önmagukat. A webalapú technológiák teljes mértékben áthatották a kereskedelmi, kutatási, sőt a személyes interakciókat is. Az elektronikus levelezés, a listák, a blogok, a wikik és a társadalmi hálózatok, azaz a társadalmivá vált háló arra biztat mindenkit – nem csak a könyvtárakat! – hogy próbálja meghatározni és kifejezni helyét az új média világában.

Az internet tehát beépült az emberek mindennapjába. Az OCLC felmérése szerint azonban – bár minden internetes tevékenység növekedést mutatott fel 2005 és 2007 között –, csökkent a könyvtári webhelyek használata.

Ezzel szemben a könyvtárak fizikális használata szerény mértékben növekedett. Nem vált be az a

jóslat, hogy az internet növekvő használata a könyvtárhasználat csökkenéséhez vezet. Az ALA (American Library Association) jelentése szerint 1994 és 2004 között a közkönyvtári látogatások száma 61%-kal, a kölcsönzések száma 28%-kal növekedett. A könyvtáraknak továbbra is egyedülálló funkciója az, hogy az ismereteket és az információkat keresőket felkészült és képzett személyzettel segítsék.

Az internethasználó amerikai felnőttek aránya az 1995-ös 15%-ról mára 73%-ra nőtt. A 18-19 éves korosztályban 90%-ra tehető az online hozzáférést igénylők csoportja.

A növekvő fizikális használat azonban nem nyugtathatja meg a könyvtárosokat, mert alighanem nem tettek eleget az online kapcsolatok kiépítése és a külső kapcsolatok ápolása terén. Elhanyagolták tudomásul venni az információhoz való hozzáférés megszervezésében betöltött szerepüket úgy, mint elsődleges társadalmi szerepet. Ha a könyvtáros nincs jelen mint a közösség aktív építője saját, közvetlen környezetében, akkor bizony a könyvtáron kívüli területekről és az információ terekről is hiányzik, amelyek pedig mélyen beágyazódtak ma már a mindennapi életbe.

A dokumentumoknak ugyanis „társadalmi életük” is van. Nemcsak az információs tér strukturálásában és megszervezésében segítenek bennünket, hanem a társadalmi tér megteremtésében és kezelésében is. A dokumentumok körül csoportok keletkeznek és viták folynak, s így a dokumentum fogalmát ki kell bővíteni a körülötte folyó társadalmi interakciókkal is. Ha megfeledekezünk a dokumentumok – és használóik! – társadalmi vonatkozásairól, akkor megfeledekezünk saját szerepünk társadalmi jellegéről is.

A trend megfordítható és visszatérhetünk alapértékeinkhez, hozzáigazítva őket a jelen információs színteréhez és gyakorlatához. A kérdés nem annyira az, hogy hol a könyvtár helye az információs

térképen, mint inkább az, mi is a könyvtár a mai világban.

A könyvtár összetevő elemei az állomány, a hely, a szolgáltatás, a műveletek és az értékek. A digitalizálódás előrehaladtával az állományok és a szolgáltatások a falakon kívülről is hozzáférhetővé válnak. A hely, amit egykor a könyvtár jelentett, egyre inkább a felülvizsgálat tárgyává válik. Új fontosságot nyernek viszont a szolgáltatások, az értékek és a személyközi műveletek.

A számítógépesítéssel való megszállottságunk ugyan megmagyarázza, miért nem kerültünk a

társadalmi elkötelezettségről folyó viták középpontjába, de paradox módon visszavezethet bennünket a közösségépítés központi szerepébe. Visszavisz minket a könyvtárosság alapelveihez, és egyértelműen hozzáköt a hagyományos könyvtári szolgáltatásokhoz, amelyek a múlt századforduló óta a helyi közösségeket építették. Ezt kell tennünk ma is, könyvtáron belül, könyvtáron kívül és online egyaránt.

/HILL, Chrystie: *Inside, outside and online.* = *American Libraries*, 40. köt. 3. sz. 2009. p. 38–41./

(Papp István)

Egy digitális könyvtár használhatóságának és hasznosságának értékelése

Bevezetés

A skót *University of Strathclyde* kutatói egy klinikai döntéseket segítő e-könyvtári szolgáltatást tesztelttek orvosokkal és más egészségügyi szakemberekkel, hogy megállapítsák, mennyire felel meg a felhasználói elvárásoknak.

Az információs rendszerek *használhatósága* és *hasznossága* két kulcsfogalom, melyek közösen határozzák meg azt, hogy az emberek mennyire elégedettek egy rendszerrel és mennyire használják. Előbbi az ember-gép kapcsolatra, elsősorban a kezelőfelület jellemzőire vonatkozik, utóbbi viszont arra, hogy a rendszer kielégíti-e a használója információs igényeit. A szakirodalomban többnyire a digitális könyvtári szolgáltatások – már elég jól kialakult elvek mentén történő – használhatósági vizsgálatairól lehet olvasni, de egyre többen javasolják ennek a két jellemzőnek az együttes kezelését és mérését, mert hiába jól használható egy forrás, ha nem nyújt releváns információt a keresőknek. Az igazi kérdés persze az, hogy pontosan mit mérjünk és hogyan, amikor meg akarjuk állapítani, hogy egy információforrás mennyire hasznos a felhasználóknak?

Használhatóság

A használhatóság értelmezésére többféle javaslat is született már. A szoftverek *ISO 9126-1* szabványa a következő jellemzőket sorolja fel ezzel kapcsolatban: érthetőség, megtanulhatóság, kezelhe-

tőség és vonzerő. Az ergonómiai követelményekre vonatkozó *ISO 9241-11* specifikáció viszont az eredményességet, a hatékonyságot és a felhasználói elégedettséget említi. A szakirodalomban ezeken kívül előfordulnak még egyéb fogalmak is: memorizálhatóság, hibaarány, biztonságérzet, egyszerűség, esztétikai hatás, navigálhatóság és terminológia. A jelen kutatás során az alábbi paraméterek segítségével mérték a rendszer használhatóságát:

- *eredményesség* (mennyire sikerül a keresési feladatokat megoldania a felhasználónak?);
- *hatékonyság* (milyen gyorsan és könnyen sikerül egy-egy feladatot megoldani?);
- *esztétikai hatás* (kellően következetes és a célnak megfelelő-e a felület kialakítása?);
- *navigáció* (milyen könnyen tud a felhasználó mozogni a rendszerben és nem érzi-e magát „elveszve”?);
- *terminológia* (érthetők-e mindenkinek a rendszerben előforduló szakkifejezések, és mennyire következetes, illetve logikus ezek használata?);
- *tanulhatóság* (milyen gyorsan tudja elkezdni egy új felhasználó a rendszer használatát, illetve újratanulni azt később, amikor visszatér?).

Hasznosság

Az információforrás által kínált tartalom és szolgáltatások, valamint a felhasználói igények és elvárások illeszkedésének mértéke határozza meg a hasznosságot. Ennek a megállapításához is különféle – bár a használhatóságnál kevésbé változatos

– jellemzőket javasoltak az ezzel foglalkozó szakemberek. Például: érték, megbízhatóság, érvényesség, pontosság, relevancia, formátum, szint és lefedettség. Ezek közül a következőket választották ennél a kutatásnál:

- *relevancia* (mennyire alkalmas a megtalált információ a felhasználó igényének kielégítésére, illetve megfelelő válaszokat ad-e a rendszer a keresőkérdésekre?);
- *megbízhatóság* (kellően pontos, hiteles és elmentmondásmentes-e az információ?);
- *érvényesség* (mennyire friss és aktuális a kinyert információ, nem avult-e már el?).

Természetesen vannak átfedések és függőségek ezek között az attribútumok között, de mindegyiknek van elég egyedi jellegzetessége és önállóan is mérhető.

Módszertan

A használhatóság értékelése történhet fejlesztő (*formative*) vagy összegző (*summative*) szinten, és rendszerint valamilyen vizsgálattal (felhasználók részvétele nélkül) és/vagy teszteléssel (jellemzően felhasználók bevonásával) valósítják meg. A vizsgálat során használhatnak heurisztikus módszert, kognitív bejárást, vagy tevékenységelemzést; a tesztelés pedig történhet kérdőívvel, hangos gondolkodással, vagy helyszíni megfigyeléssel. A használhatóságnál kevésbé, a hasznosság mérésénél viszont annál inkább fontos a felhasználók megfigyelése, lehetőleg „élőben”, valós körülmények között. A cikkben ismertetett vizsgálatnál az újonnan elkészült információs rendszer használhatóságát és hasznosságát egyidejűleg igyekeztek megállapítani, elsősorban a felhasználói elégedettségre koncentráva. A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy egyetlen módszer sem ad tökéletes eredményt, és hogy az indirekt méréseket érdemes direkt módszerekkel kombinálni, mert így össze lehet vetni a felhasználók véleményét a tényleges viselkedésükkel. Ezért a kutatók a kérdőíves felmérés, valamint a helyszíni megfigyelés mellett döntöttek – ez jól bevált kombináció a korábbi tapasztalataik szerint.

Egy 18 kérdésből álló, online kitölthető űrlapot szerkesztettek, amelyben a fentiekben felsorolt jellemzőkre kérdeztek rá. Az önkénteseket arra kérték, hogy fogalmazzanak meg egy információs igényt, amely a betegellátáshoz kapcsolódik, próbáljanak választ találni rá az új e-könyvtári portált használva, majd pedig töltsék ki a kérdőívet. Eb-

ben minden egyes pontot egy 1 és 4 közötti skálán lehetett minősíteni. 4-est akkor kellett választani, ha a felhasználó teljesen egyetértett az előre megadott válasszal. Minden kérdésnél mellékeltek a szükséges fogalommagyarázatokat, és lehetőséget adtak szöveges megjegyzésekre is. Az első három kérdés a kérdőív kitöltőjére vonatkozott (életkor, beosztás, online töltött idő hetente); ezeket további három, általános jellegű kérdés követte (a rendszer rendelkezik-e az elvárt funkcionalitással?, általánosságban elégedett-e a rendszerrel?, használná-e újra a rendszert?); és az utolsó pont szintén speciális volt: ha csak egy dolgot lehetne változtatni a rendszeren, mi volna az?

A helyszíni megfigyeléshez kitalált és valós feladatokat fogalmaztattak meg a résztvevőkkel, és a saját munkahelyükön végezték el velük a tesztelést (de természetesen nem a páciensek jelenlétében). A keresési folyamatot végül is nem vették videóra, mert az ehhez szükséges közeli felvételek zavarhatták volna a tesztelő önkénteseket, továbbá időigényes a technika beállítása és az utólagos kiértékelés. Ehelyett a személyes megfigyelés mellett döntöttek, mivel ez kevésbé befolyásolja a felhasználók viselkedését. Hasonló okból a megfigyelőknek nem volt szabad reagálniuk a tesztelők esetleges megjegyzéseire vagy kérdéseire, bár ezeket is feljegyezték. Végül – a kutatást megrendelő kérésére – a tesztelőknek egy másik hasonló, fizetős adatbázisban is el kellett végezniük a keresési feladatokat és összevetniük a két rendszer jellemzőit, szintén egy 1-től 4-ig terjedő skálán (az 1 jelentette a „rosszabb”, a 4 pedig a „sokkal jobb” véleményt). A kérdőíves felméréshez és az élő teszteléshez a *Health Service* könyvtárosi hálózatán, valamint az e-egészségügy és a klinikai oktatás online fórumain toboroztak önkénteseket.

Eredmények

A kérdőíves vizsgálatra harmincan vállalkoztak (egy hiányosan kitöltött kérdőívet végül kizártak a további feldolgozásból), akik között egyaránt voltak ápolónők, szülészek, kórházi dolgozók, általános orvosok, valamint más egészségügyi szakemberek. Az eredmények összességében pozitívak voltak, de a pontszámokhoz hozzáfűzött megjegyzésekben elégedetlen hangok is megjelentek, különösen a hatékonyságra (pl. lassú válaszidő, többször is bekért jelszó), a terminológiára (nehezen érthetők egyes fogalmak és a címkék), a navigációra (túlságosan komplex rendszer, zsákutcákkal) és a relevanciára (érdektelen találatok) vonatkozóan. Mindenesetre a megkérdezettek 86%-a

igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy használná-e újra ezt a rendszert. Az utolsó pontra pedig érdekes javaslatok jöttek: például színesebb felület, ami irányítaná a felhasználókat; online útmutató, különösen a keresőkifejezések összeállításához; egyszerű bejelentkezési pont; a találatok relevancia szerinti rendezése, és a rendszer népszerűsítése az egészségügyi dolgozók között.

A megfigyeléses tesztelésre hét önkéntes jelentkezett, de sajnos hárman rövidesen visszaléptek egyéb sürgős elfoglaltságuk miatt. A teszt során a következőkre derült fény: a felhasználókat zavarta az ismételt bejelentkezési procedúra a különböző információforrásokhoz, gondjaik voltak a keresőkérdések megfogalmazásával, és a böngésző vissza gombjával próbálták a kezdőlapra jutni, ami miatt az egyikük teljesen el is tévedt. Az utólagos megjegyzéseikből az is kiderült, hogy szerintük a navigáció nem elég átlátható, a rendszer válaszeje lassú (bár ez lehetett hálózati probléma is), a terminológia pedig nem mindenhol magától értetődő. A külalakot dicsérték, de nem tartották fontosnak. Az egyik tesztelő szerint a találati relevanciát csökkenti az, hogy túl általános fogalmakat használtak a dokumentumok tárgyszavazásához. Egy pontos bejelentkezést javasoltak, valamint összefoglalókat a dokumentumokhoz, mintakereséseket, és nagyobb hibátűrést (pl. gépelési hibák figyelmen kívül hagyása). Több esetben is összehasonlították a tesztelt rendszer képességeit az általuk kedvelt Google keresőjével, és az is kiderült, hogy nem volt nyilvánvaló mindenkinek az új rendszer célja és haszna a korábbi helyi e-könyvtárhoz képest. Megismételve a mintafeladatokat az alternatív kereskedelmi szolgáltatásban (itt a négy felhasználóból hárman kaptak releváns eredményeket), a tesztelők jobbnak minősítették a helyben fejlesztett rendszert külalak és naprakészség szempontjából, hasonlóan a hatékonyság, a relevancia és a megbízhatóság terén, és rosszabbnak a terminológiát, a navigációt és a megtanulhatóságot tekintve. A négyből hárman a második, vagyis az üzleti szolgáltatást preferálták, kiemelve annak egyszerűségét (kevesebb lépésre van szükség az eredményhez) és gyors válaszejét (ez valós körülmények között, amikor egy páciensre jellemzően 10 percnél kevesebb konzultációs idő jut, érthetően döntő faktor).

Tanulságok

Bár a kérdőíves és a megfigyeléses vizsgálat hasonló eredményeket és javaslatokat hozott, de míg

az előbbinél inkább pozitív volt az összehatás, az utóbbinál már nem annyira – az „élőben” tesztelők kritikusabbak voltak a rendszerrel szemben. Ha utólag kell kitölteniük egy kérdőívet, az emberek hajlamosak túlértékelni egy rendszer teljesítményét, mert amikor kész válaszokat kell pontozniuk, önkéntelenül azonosulnak velük; továbbá mert azt hiszik, hogy elvárnak tőlük egyfajta viselkedést, és mert a sikert vagy a kudarcot inkább a saját képességeiknek tudják be és nem a rendszer képességei következményének. Azért a kérdőíves felmérésnek is megvoltak a maga előnyei: több önkéntest lehetett így bevonni, mint a megfigyeléses módszerbe, továbbá hasznos megjegyzéseket és javaslatokat sikerült kapni a résztvevőktől. Úgyhogy érdemes ezt a módszert továbbra is használni, de kiegészítve másfajta mérésekkel, mert legalább annyira fontos azt megtudni, hogy valójában mit is csinálnak a felhasználók egy információs rendszerben, mint azt, hogy mit gondolnak róla.

A kombinált módszer előnye például akkor mutatkozott meg, amikor két tesztelő is gyorsan elvesztette az érdeklődését a rendszer iránt, mivel nem sikerült releváns információkat kinyerniük (vagyis nem bizonyult számukra hasznosnak), mégis utólag pozitívan nyilatkoztak annak használhatóságáról. Ha nem lett volna közben a megfigyelés, akkor önmagukban ezek a dicsérő megjegyzések félrevezetőek lettek volna a kutatást végzőknek. A másik szolgáltatással való összehasonlítás is hasznosnak bizonyult: a két rendszer funkcióinak összevetése lehetőséget teremtett az erősségek és a gyengeségek azonosítására. Ha a kérdőívet kitöltőknek is el kellett volna végezniük ezt az összehasonlítást, akkor lehet, hogy az ő értékelésük is kritikusabb lett volna (de ez több időt igényelt volna tőlük és valószínű, hogy akkor kevesebben vállalkoznak a feladatra).

A kutatás eredményességének két komolyabb korlátja volt: az objektívan mérhető paraméterek hiánya és a megfigyelési kísérletben résztvevők kis száma. A használhatóság és a hasznosság megítélése meglehetősen szubjektív, ezért jó lett volna a tesztalanyok véleményétől független és jól számszerűsíthető jellemzőket is mérni, de erre munkaerő és idő hiányában nem volt lehetőség. Ami pedig a tesztelők számát illeti: eredetileg 8-10 (de legfeljebb 20) résztvevőt szerettek volna a megfigyeléses vizsgálathoz megnyerni. Végül a jelentkező hétből sajnos csak négy maradt, ami statisztikai mintának nagyon kevés, még akkor is, ha ennél az időigényes módszernél amúgy is ritkán elég reprezentatív méretű az önkéntesek lét-

száma. Mindazonáltal így is sikerült értékes megfigyeléseket és hasznos visszajelzéseket kapni a résztvevőktől. Azt is fontos megjegyezni, hogy ez a kutatás csak egy „pillanatfelvétel” volt, de érdemes volna hosszabb vizsgálatokat is végezni, főleg az eredményesség, a tanulhatóság és a relevancia szempontjából. Meg lehetne például figyelni – tekintve, hogy egy klinikai döntésekhez használható információs portálról van szó –, hogy éles helyzetben (amikor a páciensek is jelen vannak), konkrét egészségügyi problémáknál hogyan alakul a fel-

használók tanulási görbéje, és hogy mennyire segíti a rendszerből kinyert információ a helyes diagnózis felállítását.

/BUCHANAN, Steven – SALAKO, Adeola: Evaluating the usability and usefulness of a digital library. = Library Review, 58. köt. 9. sz. 2009. p. 638–651. <http://www.emeraldinsight.com/10.1108/00242530910997928/>

(Drótos László)

A tudományos kommunikáció elősegítése aggregált publikációs környezetekkel

Az internet forradalmi változásokat hozott a tudományos kommunikációban. 15 éve még elsősorban a helyi egyetemi könyvtár gyűjteménye határozta meg, hogy egy kutató milyen publikációkhoz férhetett hozzá. Ami ott nem volt meg, azt hosszadalmas könyvtárközi kölcsönzéssel lehetett csak beszerezni. Manapság már azonnal elérhetők a tudományos publikációk – feltéve, hogy a könyvtárnak van elég pénze előfizetni a teljes szövegű online adatbázisokra. De minthogy nem mindenhol és nem mindenre van elegendő keret, elindult az Open Access mozgalom, aminek az az alapelve, hogy a közpénzekből finanszírozott tudományos eredmények legyenek nyilvánosan hozzáférhetők. Az elmúlt években egy sor nyílt archívum jött létre. Ezek nemcsak a kutatók közötti együttműködést könnyítik meg, hanem erősítik a tudományos világ és a társadalom közötti kapcsolatot is, hiszen így például újságírók, döntéshozók és a nagyközönség érdeklődő tagjai megismerhetik a legújabb kutatási eredményeket.

A tudományos publikálástól a tudományos kommunikációig

A kutatás során nagyon fontos a kommunikáció, és ennek csak egy része a publikálás, illetve mások publikációinak olvasása. Mielőtt egy cikk vagy könyv végleges formát ölt, a szakemberek közt rengeteg megbeszélés zajlik: nézeteket, ötleteket, véleményeket ütköztetnek – sőt esetleg a kutatási adataikat is megosztják egymással. A kiadók és az adatbázis-szolgáltatók nagyszerű eszközöket dolgoztak ki arra, hogy a szakkönyvek és szakcikkek (sőt a rájuk való hivatkozások is) könnyen és gyorsan felfedezhetőek, visszakereshetőek legyenek. A

publikálási folyamatot segítő megoldások is léteznek már, de a publikációs lánc hagyományos szereplői a szélesebb értelemben vett tudományos kommunikációt nem segítik érdemben. Tőlük függetlenül alakították ki egyes szakterületek kutatói azokat a kollaboratóriumokat (*collaboratory*), azaz együttműködési centrumokat, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy virtuálisan szervezett kutatócsoportokban dolgozzanak együtt, közösen használjanak berendezéseket, adatbázisokat, digitális könyvtárakat vagy egyéb erőforrásokat, és természetesen közösen tudjanak így előkészíteni publikációkat is: megírni és megvitatni a kéziratokat. Jó példa minderre a komplex hálózatok vizsgálatára létrejött *Cx-Nets* (cxnets.googlepages.com) kollaboratórium, amelynek keretében amerikai, olasz és francia kutatócsoportok dolgoznak együtt. Az így megosztott információ azonban nem feltétlenül nyilvános; vagyis bár a kollaboratóriumok a modern tudományos kommunikáció minden jellemzőjével rendelkeznek, nem a nyílt hozzáférés elősegítése az elsődleges céljuk.

Értéknövelt publikációk és aggregált publikációs környezetek

Létezik egy olyan új publikációs és kommunikációs modell, amely egyesíti a hagyományos tudományos közlemények jellemzőit a kollaboratóriumok kibővített lehetőségeivel. Megteremti annak a feltételeit, hogy egy publikációt további információs objektumok (adatok, képek, hangok, vélemények stb.) egészítsenek ki, egyúttal leírja ezek kapcsolatát is a „tudományos publikációs csomagon” belül. Ez a fajta „értéknövelt” publikáció (*EP = Enhanced Publication*) nem egy statikus és lezárt dokumen-

tum, mint amilyen egy folyóiratcikk, hanem dinamikus: idővel változhat, bővíthet, megjegyzések fűzhetők hozzá, sőt egyes elemei felhasználhatók más EP-k vagy hagyományos publikációk részeként. Az ilyen komplex publikációk létrehozása technikailag nem egyszerű. Szükség van olyan eszközökre, amelyek megkönnyítik a kutatóknak az információs objektumok összekapcsolását és a köztük levő relációk leírását. Ezt a feladatot segíti az ún. aggregált publikációs környezet (*APE = Aggregated Publications Environment*), amely az *OAI-ORE (Open Archives Initiative Object Reuse and Exchange)* modellre épül.

Az OAI-ORE specifikáció webes források csoportjainak leírását és egyben ezek lehatárolását teszi lehetővé szabványos, géppel értelmezhető formában. Ilyen csoport lehetnek például: egy képgyűjtemény, egy könyv fejezetei, egy tanulmány a hozzá kapcsolódó adatsorokkal. (Részletesebben I. erről *Rumsey* és *O'Steen* cikkének bevezetőjét [1].) A modell három fő elemet különböztet meg: a forrásokat (*Aggregated Resources*), a köztük levő kapcsolatokat leíró forrástérképet (*Resource Map*) és magát az aggregációt (*Aggregation*), vagyis az így lehatárolt csoportot (1. ábra).

Az OAI-ORE modell könnyen felhasználható EP-k leírására. Az aggregáció az EP-t alkotó információs objektumokból áll össze, és ezek egymáshoz való viszonyát a forrástérkép reprezentálja. Nemcsak EP-k írhatók így le, hanem akár hagyományos publikációk is, mivel valójában ezek is több részből állnak: például *Bevezetés, Módszerek, Eredmények, Irodalom* – egy így felosztott, majd újra egybefoglalt tanulmánynak az az előnye, hogy egyes részei önállóan is hivatkozhatók vagy beépíthetők más dokumentumokba. Hasonló moduláris publikációkat javasolt egyébként az *Elsevier* kiadó is [3].

Az ESCAPE projekt

2008-ban a holland felsőoktatási és kutatási alap, a *SURFfoundation* tendert írt ki EP környezetek kialakítására. Ennek egyik nyertese az *ESCAPE (Enhanced Scientific Communication by Aggregated Publications Environments)* nevű projekt lett (escapesurf.wordpress.com). Az *Universiteit Twente* és a *Rijksuniversiteit Groningen* tudósai és kutatói dolgoznak együtt informatikusokkal, programozókkal és könyvtárosokkal, hogy létrehozzanak egy olyan számítógépes környezetet, amelyben könnyen lehet ilyen értéknövelt publikációkat alkotni

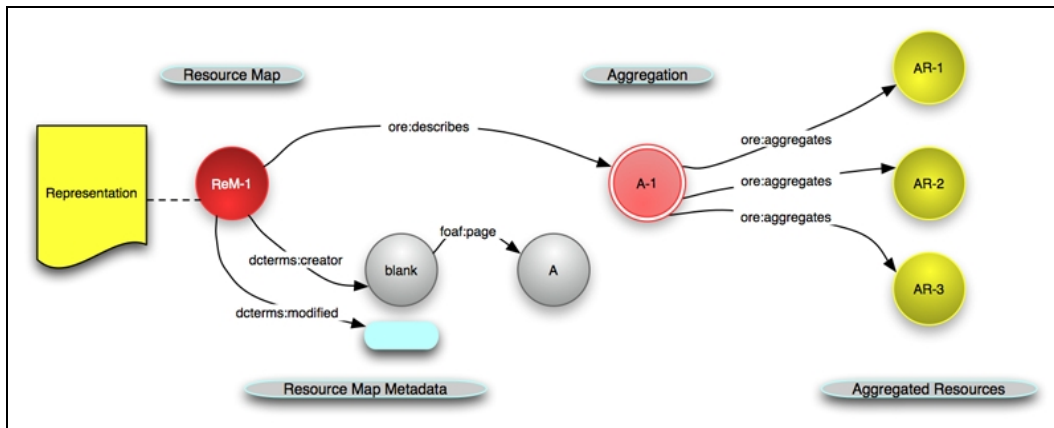
és megosztani. A világ más részein is léteznek már ehhez hasonló kezdeményezések, mint például a *Max Planck Society eSCIDoC* projektje (különbféle információs objektumok összekapcsolása egyetlen tudományos tudástérbe), vagy a *SCOPE* nevű ausztrál fejlesztés (szerkesztőeszközök EP-k számára), illetve az *ICE-TheOREM* projekt (OAI-ORE funkciók beépítése egy tartalomkezelő rendszerbe).

A 2009 decemberéig tartó *ESCAPE* projekt keretében három kutatócsoport számára készült aggregált publikációs környezet: 1. a konfliktus, a kockázat és a biztonság témájával foglalkozó *iCRiSP* központ, 2. az ultra-nagysebességű kamera alkalmazásait fejlesztő *Brandaris 128* projekt, és 3. a közrend és a közbiztonság témájában kutató *Centrum voor Openbare Orde en Veiligheid* részére folyik ilyen *APE*-k fejlesztése. Az ezekben dolgozó kutatóknak olyan eszközökre van szükségük, amelyek nem igénylik az OAI-ORE modell és az azt megvalósító RDF nyelv ismeretét. Fontos az is, hogy ne kelljen lényegesen módosítani a már meglévő repozitóriumokon ahhoz, hogy az aggregált dokumentumokat és azok metaadatait is tárolni és keresni lehessen velük. Mivel az EP-knek – pontosabban az azok szerkezetét leíró forrástérképeknek – is saját egyedi azonosítójuk (*URI = Uniform Resource Identifier*) van, ezért ezeket ugyanúgy egyetlen információs egységként lehet kezelni, mint a szokásos (pl. egyetlen PDF állományból álló) publikációkat.

Meg kell oldani továbbá a hozzáférési jogosultságok kérdését is, hiszen az EP a kooperáció új formáinak nyit teret, de természetesen az nem lenne szerencsés, ha egy kutatócsoporton belül mindenki szabadon módosíthatná az EP-t alkotó objektumokat. Ezért az *ESCAPE* projektben három hozzáférési szintet definiáltak:

1. A szerzőknek teljes jogkörük van, szabadon bővíthetik, törölhetik vagy módosíthatják a publikációt alkotó információs objektumokat; továbbá kijelölhetnek „szerkesztőket”.
2. Ezek a szerkesztők hozzáadni tudnak (pl. címkézhetnek vagy kommentezhetnek egyes részeket), de nincs joguk módosítani vagy törölni.
3. Mindenki más csak megjeleníteni tudja az EP-t (illetve annak a forrástérképét), de nincs módosítási lehetősége.

Első lépésként létrehozták a forrástérképek archívumát, erre a célra a *Fedora 3.1* verzióját választották, leginkább azért, mert ez a repozitórium-

1. ábra Az A-1 aggregációt, amely három forrást (AR-1, AR-2, AR-3) kapcsol össze, a ReM-1 forrástérkép írja le. [2]

kezelő rendszer támogatja az RDF tripleteket (az „alany-állítvány-tárgy” típusú állításokat, amelyeket az objektumok közötti kapcsolatok leírására használnak). Ezeknek a forrástérképeknek a metaadatai ugyanúgy begyűjthetők a szokásos OAI-PMH protokollon keresztül, mint a hagyományos, egyedi digitális dokumentumok adatai. Így, ha egy felhasználó lekér egy értéknövelt publikációt a repozitóriumból, akkor egymáshoz kapcsolt objektumok hálózata jelenik meg a képernyőjén. Sőt, az OAI-ORE modellben definiált ún. *proxy* URI segítségével arra is van lehetőség, hogy egy adott információs objektumot adott kontextussal (aggregációs környezettel) együtt kérjünk le az archívumból (pl. egy bizonyos kiállítás egyik képét annak leírásával együtt).

A forrástérképek megalkotásához és módosításához az ESCAPE projekt fejlesztői egy felhasználóbarát térképszerkesztőt készítettek. Ennek segítségével az arra jogosult szakemberek relációkat hozhatnak létre és írhatnak le az objektumok között. A jövőben arra is mód lesz, hogy a felhasználók is hozzáadjanak szabadon választott leírásokat ezekhez a kapcsolatokhoz. Az EP-eket alkotó objektumok közötti relációk típusait – amennyire lehet – a már létező, elterjedt szótárakból igyekeztek összeválogatni, ezzel is megkönnyítve a későbbi együttműködést más rendszerekkel. De mivel sokféle kapcsolat lehet információs objektumok között, és ráadásul ezeket a különböző tudományterületek szakemberei különbözőképpen írják le, az ESCAPE keretében fejlesztett publikációs környezetben lehetőséget teremtettek arra, hogy a szokásos *dcterms:relation* metaadatot egy *relation-Annotation* nevű leírással is kiegészíthessék, ahol

is szabadon meg lehet adni, hogy pontosan milyen kapcsolatban van az egyik objektum a másikkal.

Tanulságok

A szemantikus web és az OAI-ORE koncepcióban komoly tudományos lehetőségek vannak. Amellett, hogy minden objektumra saját URI-val lehet hivatkozni, ezek kapcsolatai is leírhatók és ábrázolhatók egy – szintén saját azonosítóval rendelkező – forrástérképen, s ennek határai is beállíthatók. A szerzők így összekapcsolhatják azokat az elemeket, amelyeket a publikációjuk szempontjából fontosnak tartanak, az olvasók számára pedig világos lesz, hogy mik képezték az illető közlemény alapját. Vagyis az EP típusú publikálás „átláthatóbbá” teszi a tudományos kutatást, várhatóan gyorsítja is azt és közelebb hozza a tudományt a társadalomhoz.

Ezek az új fejlemények azonban új problémákat is felvetnek. Először is a forrástérképek megalkotása jóval bonyolultabb feladat, mint egyszerűen feltölteni egy publikációt egy intézményi repozitóriumba. A kutatóknak jól kell ismernie az aggregálni kívánt információs anyagokat és a köztük létrehozható kapcsolatokat. Ehhez „felülről” kell rálátnia az egész információhalmazra.

Továbbá vannak bizonyos gyakorlati – remélhetően csak átmeneti – nehézségek is: a felület nem elég felhasználóbarát, a relációk leírására használt szótárak nem teljeseek, és nem lehet még visszakeresni, hogy egy adott objektum milyen forrástérképeken szerepel. Utóbbihoz be kellene vezetni egy

olyan *ping* vagy *trackback* funkciót, amely minden alkalommal, amikor valaki felvesz egy objektumot egy EP forrástérképre, visszaküldi annak (és persze az adott objektumnak) az URI-ját annak a repozitóriumnak, amely az illető objektumot őrzi.

Vagy ott van például a névazonosítók kérdése: egy EP típusú publikációs környezetben minden objektumnál meg kell adni egy URI-t, amely az objektum készítőjét azonosítja. De sok esetben egy embernek több ilyen azonosítója is van a weben (pl. van egy oldala az egyetemi szerveren és egy másik annak a kerékpáros klubnak a honlapján, amelynek tagja); hogy mikor melyiket célszerű választani, az helyzetfüggő. Vagyis ilyenkor nagy szükség lenne az egységes digitális szerzői azonosítókra. Mindezen problémáktól függetlenül már most is vannak konkrét gyakorlati alkalmazások: A *Dataplus* projektben például a kutatók hagyományos típusú publikációkat kötnek össze kutatási adatsorokkal. Az iCRiSP központban a tudósok és más illetékes szakemberek a társadalom tagjainak a vízminőséggel kapcsolatos kockázatszűlésére és adaptív viselkedésére vonatkozó ismereteiket osztják meg egymással, az ESCAPE forrástérkép szerkesztőjét használva. Szeretnék ösztönözni ezzel is a tudományos kutatók és a politikacsinálók

közötti információcserét. Egy harmadik esetben pedig az ügyvédek tudnak létrehozni olyan EP-eket, amelyekben a hatályos joganyaghoz magyarázatok, fogalomdefiníciók, jegyzőkönyvek és konkrét jogesetek is kapcsolódhatnak.

Irodalom

- [1] RUMSEY, S. – O’STEEN, B.: OAI-ORE, PRESERV2 and Digital Preservation. = *Ariadne*, 57. sz. 2008. október 30.
<http://www.ariadne.ac.uk/issue57/rumsey-osteen/>
- [2] LAGOZE, C. – Van de SOMPEL, H.: Ore User Guide. = *Primer*, 2008. október 17.
<http://www.openarchives.org/ore/1.0/primer>
- [3] Cell Press beta, „Article of the Future”, 2009. július 20.
<http://beta.cell.com/index.php/2009/07/article-of-the-future/>

/HOGENAAR, Arjan: *Enhancing Scientific Communication through Aggregated Publications Environments*. = *Ariadne*, 61. sz. 2009. október 30.
<http://www.ariadne.ac.uk/issue61/hogenaar/>

(Drótos László)

Érdemes-e jogi és orvostudományi műveket gyűjteni az általános gyűjtőkörű könyvtárakban? Mit mondanak a használati statisztikák?

A gyűjtemények értékelését célzó projektek korábban két különböző elgondolást követtek: vagy egy-egy szakterületre koncentráltak, s a vonatkozó gyűjteményrész alapos elemzésére vállalkoztak, vagy mintavételre alapultak, s az eredményekből a teljes gyűjteményre vonatkozóan vontak le következtetéseket. Az integrált könyvtári rendszerek s egyéb korszerű technológiák megjelenése olyan eszközt adott a témával foglalkozó kutatók kezébe, amely adatok arzenálját képes szolgáltatni a könyvtári gyűjtemény tartalmi és használati szempontú értékeléséhez.

A kutató- vagy szakkönyvtárak többsége a saját gyűjtőköréhez tartozó művek mellett egyéb szakterületek alapvető munkáit is gyűjti. A cikk célja, hogy megvizsgálja, adott pénzügyi állapotok között érdemes-e a nem gyűjtőköri dokumentumok beszerzésének gyakorlatát fenntartani. A szerzők két tudományterület: a jogtudomány és a medicina

jelenlétét vizsgálják olyan könyvtárakban, ahol ezek a tudományágak nem részei a gyűjtőkörnek. A vizsgálat hét év folyamán beszerzett friss állományok kölcsönzési adatait használja fel, amelyekből éves átlagot számol. (Magyarul a hét év leforgása alatt egyszer kölcsönzött könyvet éves átlagban 1/7-szer, 0,14-szer használták.)

2006 végén a *Tudományos Könyvtárak Coloradói Szövetsége (Colorado Alliance of Research Libraries = CARL)* kezdeményezésére a monográfiabeszerzéseket összehangolandó állománygyarapítási együttműködés jött létre, amelyben a CARL-hoz tartozó könyvtárak közül nyolc vett részt hat másik („szövetségen kívüli”) könyvtárral karöltve. A projekt megvalósításához előfizettek a *Spectra Dimension* szolgáltatásra, amely lehetővé teszi az állományhasználat több szintű elemzését, valamint más könyvtárakéval való összehasonlító vizsgálatát. Annak érdekében, hogy a használat elemzéséhez megfelelő adatmennyiség álljon ren-

delkezésre, illetve a használat alakulását folyamatosan lehessen értékelni, a CARL-hoz tartozó könyvtárak feltöltötték a rendszerbe az 1999-2008 májusa közötti időszakra vonatkozó kölcsönzési adataikat. (A nem kölcsönözhető, referenzművekre vonatkozóan nem töltöttek fel adatokat a CARL könyvtárai.) Az együttműködésben részt vevő egyéb intézmények közül három csupán 1999-2005, ugyancsak három csupán 1999-2007 közötti kölcsönzési adatokkal rendelkezett.

A vizsgálatban szereplő 14 könyvtár együttes állománya hozzávetőlegesen 15 millió kötet, a hallgatók összlétszáma kb. 150 ezer, nagyjából 100 tétel jut egy hallgatóra. A kölcsönzések száma évente 1 982 000. A vizsgálatban szereplő könyvtári részállomány 1 715 000 címet tartalmaz. Egy könyvet egy évben átlagosan 0,38-szor kölcsönöztek. Az összes könyv 54,19%-át egyszer sem kölcsönözték ki a vizsgált hét évben, ez a szám könyvtárankénti bontásban 61,55%. Nagy eltérések mutatkoznak e tekintetben a nagyobb és a kisebb állománnyal bíró könyvtárak között: utóbbiak esetében az állományhasználat jóval kisebb, mint az előbbieknél. Ami a jogi és az orvostudományi könyveket illeti, a *Kongresszusi Könyvtár* osztályozási rendszere alapján készített, tematikus lebontású kölcsönzési statisztika szerint egy könyvtárban átlagosan a jogtudományi műveket kölcsönzik a legkevesebbszer (0,06), míg az orvosi könyvek a harmadik helyet foglalják el a 22 kategóriába sorolt címek között (0,39). Ha nem könyvtárakra, hanem címekre bontjuk le a kölcsönzési adatokat, azt látjuk, hogy az összes könyv közül az orvostudományi műveket kölcsönzik a második leggyakrabban! Hasonlóképpen: a jogi könyvekről mondható el a legnagyobb valószínűséggel, hogy egyszer sem kölcsönzik ki őket, míg az orvosiakra a legkevésbé jellemző ugyanez.

A jogi könyvek esetén tehát szembeötlő, hogy a könyvtárak nagy többségében kevesebbszer kölcsönzik ki őket, mint a gyűjteményben található

egyéb tematikai besorolást kapó műveket. Némileg árnyalja a képet, hogy a jogi tárgyú művek jórészt referenzállományban vannak és nem kölcsönözhetőek, ezért feltehető az erősebb olvasótermi használat is. A medicinához tartozó könyvek esetén a használat könyvtárankénti megoszlása ennél bonyolultabb képet mutat, ugyanakkor egy orvostudományi műről nagy bizonyossággal elmondható, hogy nemcsak orvosi könyvtárakban, hanem általános jellegű tudományos könyvtárakban is – legalább egyszer – kölcsönözni fogják.

A fentiekből a szerzőpáros azt a következtetést vonja le, hogy az egyes könyvtáraknak kevesebb jogi és több orvostudományi művet kellene beszerezniük, jóllehet kézenfekvőnek tűnik, hogy előbbiek esetén célszerűbb a beszerzési megbízások (approval plan) helyett a címenkénti mérlegelés lehetőségével élni. A kölcsönzési adatok helyes értelmezéséhez azonban egyéb tényezőket is érdemes számításba venni: így például az egyes könyvtárakra jellemző könyvhasználati szokásokat. Hasonlóképpen érdemes a főkategóriákon (jogtudomány, orvostudomány) túl az alkategóriákat is szemügyre venni, hogy lássuk, e két területen belül is melyek azok, amelyek a legnagyobb érdeklődésre tartanak számot. Tovább árnyalhatják a képet a digitális dokumentumok használatára vonatkozó adatok.

Mindent összevetve, korábban nem állt a könyvtárosok rendelkezésére olyan eszköz, amely az állományhasználat illetően részletetekbe menő elemzésének lehetőségét nyújtotta volna. A gyűjteményszervezés szempontjából hatalmas potenciál rejlik a korszerű technológiák ilyen célú alkalmazásaiban.

/LEVINE-CLARK, Michael – JOBE, Margaret M.: Collecting law and medical titles for general academic collections: what use statistics can tell us. = Collection Building, 28. köt. 4. sz. 2009. p. 140–145./

(Dancs Szabolcs)

Keresőgépek: valós idejű keresés

Bevezetés

A „valós idejű keresés” divatos téma lett, de hogy pontosan mit is értünk alatta, az attól függ, hogy a kifejezés melyik tagjára helyezzük a hangsúlyt. Az

egyik értelmezés szerint [1] olyan tartalmak kereséséről van szó, amelyeket gyakorlatilag azonnal közzétesznek, tehát alig telik el idő a létrehozásuk és a publikálásuk között. Vagyis például egy olyan blogbejegyzés visszakeresése, amelyet mondjuk

öt órán át írt a szerzője, nem „valós idejű”, még akkor sem, ha a *post* megjelenése után néhány másodperccel már megtalálható valamelyik keresőgéppel. Egy másik definíció [2] így határozza meg ezt a fogalmat: a megfelelő válasz megtalálása a felhasználót éppen érdeklő témában az éppen elérhető tartalmak között. Jelen cikk szerzője az első értelemben vizsgálja a *real-time search* helyzetet, vagyis hogy hogyan lehet olyan írott, képi, vagy videodokumentumokat megtalálni, amelyeket az elmúlt percekben hoztak létre és tettek fel a webre, tehát arról szólnak, ami pont most történik a világban. Ezért ebben az írásban elsősorban a mikroblog-szolgáltatások (Twitter és társai) kereséséről esik szó, és nem az olyan hírkeresőkről, mint amilyen például a Google News.

A valós idejű tartalmaknál mindig felmerül a *spam* problémája és a hitelesség kérdése. A különösen divatos vagy „forró” témákat egyesek megpróbálják meglovagolni és a saját oldalukra csalogatni a téma iránt érdeklődőket „Érdekes hír <az aktuális üggyről>, de látogasd meg az én hogyan-legyünk-milliomosok weblapomat is” típusú üzenetekkel. Ami pedig a hitelességet illeti: a hagyományos webes műfajoknál megvan arra a lehetőség, hogy átnézzük a honlap egyéb részeit, visszafelé is elolvassuk a blogbejegyzéseket, vagy ellenőrizzük, hogy kik linkelik az adott oldalt. A valós idejű tartalmak között való tallózáskor nincsenek ilyen módszerek a közlő megbízhatóságának ellenőrzésére, legfeljebb az életrajzi adatait tudjuk megnézni, ha megadott egyáltalán valamit magáról. Vagyis bízunk kell benne, hogy az illető valóban ott van, ahol most zajlik valami, nem pedig egy olyan hamis tudósítást olvasunk, amely igazából meg sem történt.

További probléma lehet az így termelődő információ mennyisége. Ha valaki egy aktuális *breaking news* típusú eseményt követ egy blog- és mikroblog-keresővel, akkor néhány percenként százszámra kap újabb találatokat. Ehhez képest egy hagyományos, statikus weblapkereső által adott ötezer találat, amiket kényelmesen át lehet nézegetni, egészen ideális helyzetnek számít.

Valós idejű keresők

A legfontosabb mikroblog-szolgáltatónak, a *Twitternek* (*twitter.com*) természetesen van saját keresője. Sajnos a Twitter nem az elvárható gondossággal őrzi a rajta megjelenő tartalmat, rendszeresen elvesznek üzenetek, így a keresője sem

tekinthető teljes körűnek. De az alapfunkciókon kívül van néhány érdekes lehetőség az összetett keresőoldalon (*search.twitter.com/advanced*), érdemes ezért kipróbálni, ám mivel a Twitter honlapjáról nincs erre az úrlapra hivatkozás, valószínűleg kevesen használják. Pedig lehet vele földrajzi helyre és időintervallumra szűkíteni, pozitív és negatív üzeneteket keresni (az alapján, hogy :) vagy :(hangulatjelek vannak-e a szövegben), sőt kérdésekkel is (ilyenkor a ? karakter előfordulását veszi figyelembe). Hogy mennyire valós idejű a Twitter keresője, azt a szerző egy egyedi teszttüzenettel (*asd123poi456*) próbálta ki: a délelőtt 11.50-kor elküldött szöveg 25 másodpercen belül jelent meg a keresőben.

A *Sency* (*sency.com*) egy új kereső, nemrég lépett túl a béta-állapoton. A keresősor alatt két oszlopban láthatók a pillanatnyilag, illetve az utóbbi időben aktuális témák. A próbakeresés alapján feltételezhető, hogy csak a Twitter adatbázisát használja, és ez is egész gyorsan megtalálta a fenti teszttüzenetet. Nincsenek azonban további funkciói, és nincs hozzá súgó vagy „Gyakran Ismételt Kérdések” oldal. Hasznos viszont, hogy kérhetünk egy HTML kódot a keresőkérdésünkhöz, ami egy weblapba vagy blogba beépítve hírcsatornaként fog működni.

A *Collecta* (*collecta.com*) szélesebb körből merít: a Twitter mellett blogokat és azok kommentjeit, továbbá a *Jaikua*, az *Identi.ca*, a *Flickr*, a *TwitPic*, a *yFrog* tartalmát, valamint a *YouTube* és a *Ustream* videóit is leindexeli. Háromoszlopos megoldást használ, ahol is bal oldalt van a keresőmező, az éppen legfontosabb témák, a különböző opciók és egyebek; középen a találati lista, és jobb szélén egy adott találat részletesen. Az eredmények ötféle kategória szerint szűrhetők: Stories, Comments, Updates, News, Video. Ha például a friss üzenetekre vagyunk kíváncsiak, akkor az Updates opciót kell csak kipipálni, így a keresés a Twitter, a Jaiku és az Identi.ca tartalmára korlátozódik. A keresési eredmények megoszthatók különféle közösségi oldalakon (pl. Facebook, Delicious). A korábbi keresőkérdéseink megmaradnak addig, amíg a Collecta honlapján vagyunk, így rájuk kattintva megnézhetjük, hogy milyen újdonságok jelentek meg az eredeti lekérdezés óta. A rossz hír az, hogy nincs RSS csatorna és minimális a segítség a keresőkifejezések lehetséges szintaxisához.

A *OneRiot* (*oneriot.com*) szintén a valós idejű web keresőjeként hirdeti magát. Leírása szerint robotja azokat a linkeket járja végig, amelyeket az embe-

rek megosztanak egymással a Twitteren, a Digg és más közösségi helyeken, majd ezek tartalmát indexeli le másodpercek alatt. A találati listákban tehát azok a tartalmak szerepelnek, amelyek éppen az internetes kommunikáció középpontjában vannak. Így érthető, hogy az *asd123poi456* üzenetet még 45 perc múlva sem találta meg a OneRiot. Kétfajta keresési opciója van: Web és Video; és a találati lista is két szempont szerint rendezhető: Realtime és Pulse. Az első a legutóbb megosztott tartalmakat helyezi előtérbe, a második pedig azoknak ad nagyobb súlyt, amelyekre a legtöbben hivatkoztak eddig.

A *Scooper* (*scooper.com*) szintén olyan kereső, amely többféle forrást indexel: Twitter, Flickr, Digg, Delicious és egyébek. Hasonlóan két csoportra osztja a találatokat, mint a OneRiot: ám itt két oszlopban egymás mellett látjuk a „legnépszerűbb” és a „valós idejű” találatokat. Az eredmények között képek és videók is vannak, de ezeket kiszűrhetjük, ha akarjuk. A My Searches menüpont alatt a korábbi kereséseinket újra lefuttathatjuk, a Hottest Topics alatt pedig az aktuálisan legnépszerűbb témákat találjuk. A keresések szűkíthetők nagy témakörök szerint, például Technology, World Business, Sports. A Scooper az elmúlt percben közzétett tartalmakat is megtalálja, és szépen visszaadja a tesztüzenetet is időbélyegzővel, a szerzője avatárjával (az őt jelképező képecskével) és Twitter-oldalának címével együtt.

A *CrowdEye* (*crowdeye.com*) egy béta-állapotú Twitter-kereső, de a találati listája már így is nagyon informatív. A keresési eredmények időszakok szerint jeleníthetők meg, és egy grafikon mutatja, hogy mely órákban hány üzenet született az adott témában, így jól kirajzolódnak a csúcsidezőszakok. A találatok pontosítására a rendszer címkefelhőt, saját szavak beírására alkalmas szűkítő mezőt, valamint *hashtag*-alapú (# karakterrel jelölt kulcsszavakra vonatkozó) kapcsolódó kereséseket kínál fel. A középső oszlopban linklistát kapunk a keresett témában legnépszerűbb blogokról és hírforrásokról, és itt jelennek meg a releváns Twitter-üzenetek is, melyeket fontosság vagy idő szerint rendezhetünk. Érdekes specialitás, hogy minden szerző avatárja mellett egy szám is szerepel, ami az illető befolyását mutatja a Twitter-közösségen belül. Például *Stephen Fry* pontszáma 86, a *Daily Telegraph* újságé 50. A képernyő jobb szélén pedig az aktuálisan „forró” témák, és a legnépszerűbb 20 webhelyre mutató hivatkozások sorakoznak. A *CrowdEye* egy jól megtervezett, hatékony és könnyen használható kereső. Ha a Twitteren

kívül további valós idejű forrásokat is leindexelne, szinte verhetetlen lenne ebben a műfajban.

A fura nevű *Stinky Teddy* (*stinkyteddy.com*) egy metakereső, mely a Bing, a Yahoo!, a Videosurf, a Twitter és a Collecta keresőit kérdezi le, és megadja, hogy hány üzenet, weboldal, videó és kép található az adott témában, valamint egy *buzz-o-meter* nevű grafikon segítségével még arról is informál, hogy percenként vagy másodpercenként hány új üzenet jelenik meg a Twitteren ezzel kapcsolatban. A találatok típusok szerint vannak rendezve és szűkíthetők is e kategóriák szerint: Web, News, Video, Images, Real-time. A teszteléshez használt egyedi üzenetet a Stinky Teddy először látszólag megtalálta, de utána magának ellentmondva közölte, hogy nincs megjeleníthető találat.

Néhány további hasonló kereső: *Twazzup* (*twazzup.com*), *Twingly* (*twingly.com/microblog-search*), *Topsy* (*topsy.com*) ... és akár tucatnyit lehetne még találni, ami jól jelzi, hogy a valós idejű keresés erőteljes fejlődést mutató terület lett az elmúlt néhány évben.

Hagyományos keresőgépek

Természetesen a nagy, általános keresőgépek is igyekeznek a valós idejű tartalmakat az adatbázisukba integrálni. A Google például gond nélkül megtalálta a tesztüzenetet; a *site:twitter.com* keresőkérésre pedig 332 millió találatot adott – ezek persze tovább szűkíthetők keresőszavakkal és a Google hagyományos keresőopcióival.

E cikk írásakor, 2009 októberében – szinte egy időben – jelentette be a két nagy kereső: a *Google* és a *Bing*, hogy bekötik oldalukra a Twitter „tűzoltófecskendőjét”, vagyis a rövid üzenetek áradatát élőben követhetővé teszik. A Bing próbaverziója már működik is a *www.bing.com/twitter* címen, de használni csak akkor tudjuk, ha *United States*-re állítjuk a földrajzi helyzetünket, vagy ha eleve olyan országban vagyunk, ahol angol a hivatalos nyelv. (Rejtély, hogy miért nem tudja a Microsoft minden nemzeti verzióban egyszerre megjelentetni az új funkciókat.) A felhasználót a keresőmezőn kívül itt is egy címkefelhő fogadja a pillanatnyilag legnépszerűbb témákkal. Nem teljesen ugyanazok a *tag*-ek láthatók itt, mint amelyek a Twitter kezdőlapján vannak – a Bing láthatóan másképp súlyozza az átvett adatokat. És más a frissítés gyakorisága is: a *Windows 7* témára keresve a Bing két perccel korábban megjelent találatokat adott, mi-

közben a Twitter saját keresőjében a legfrissebb üzenet kevesebb mint 30 másodperces volt. Furcsa az is, hogy miközben a Twitter néhány perc alatt 376 új üzenetet jelenített meg, a Bing találati listája nem frissült (annak ellenére, hogy a Pause gomb nem lett lenyomva), csupán az eltelt percek száma változott az üzenetek mellett. Hogy a szolgáltatás még erősen béta-állapotban van, azt az is mutatja, hogy bár elvileg a rendszer a rövidített URL-eket (mint pl. a *bit.ly* kezdetűek) feloldja, ez a valóságban nem mindig történik meg, így a gyanútlan felhasználó esetleg spamoldalakra téved. A Bing ugyanis az üzenetek mellett a bennük megosztott legnépszerűbb linkeket is kilistázza, sőt ezek a listák tovább szűrhetők és rendezhetők olyan szempontok szerint, mint a hivatkozás óta eltelt idő, a visszahivatkozások száma és ezek íróinak fontossága. Gyermekbetegségei ellenére a Microsoft Twitter-keresője jó előrelépés, miközben a Google még nem tudott megjeleníteni egy demóval sem.

A kisebb vetélytársak közül az *Icerocket* (*icerocket.com*) bezzeg gyorsan átpozícionálta magát valós idejű keresővé és egész jól teljesít. Szépen megoldotta a tesztfeladatot és egy percnél nem régebbi Twitter-üzeneteket is megtalált. A Big Buzz opciót választva egyszerre tudunk keresni blogokban, a Twitteren, a video- és képmegosztó oldalakon, valamint a hírek között. A találati listáknál kérhető automatikus frissítés és a keresőkérések elmenthetők.

Következtetések

A valós idejű keresés még gyerekcipőben jár, nem alakultak ki a „kötelező” funkciók, különféle megoldásokkal folyik a kísérletezés. Azok a keresők, amelyek csak a Twitterre korlátozzák magukat, nem lesznek túl népszerűek, mert a felhasználók inkább a Twitter saját keresőjét használják – ha csak nem kínálnak olyan extra lehetőségeket, mint például a CrowdEye. A hagyományos keresők közül pedig még csak egy-kettő látott hozzá, hogy szolgáltatásába integrálja a valós idejű tartalmakat és funkcionalitást. Érdemes lesz figyelemmel kísérni a versenyt ezen a területen.

Irodalom

- [1] SULLIVAN, Danny: What Is Real Time Search? Definitions & Players. = Search Engine Land, 2009. július 9.
<http://searchengineland.com/what-is-real-time-search-definitions-players-22172>
- [2] OneRiot.com – Realtime Search for the Realtime Web. =
<http://www.oneriot.com>

/BRADLEY, Phil: Search Engines: Real-time Search. = Ariadne, 61. sz. 2009. október 30.
<http://www.ariadne.ac.uk/issue61/search-engines/>

(Drótos László)

Menekülnek a szerzők a Wikipédiáról

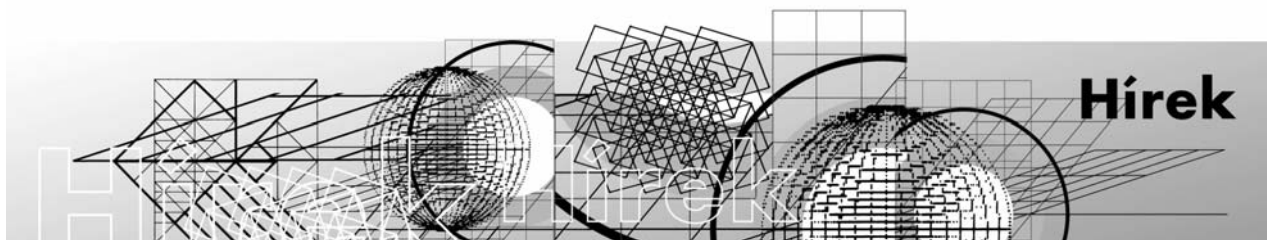
Egyre több ügy bizonyítja, hogy közel sincs minden rendben a népszerű online lexikon körül. A jelenségről a *The Wall Street Journal* számolt be és a gazdasági lap két videót is megjelentetett a témában. Ezek szerint szabályosan menekülnek a szerzők a *Wikipédiáról*. Csak az idei esztendő első negyedében több mint 49 000 szerző fordított hátat az online lexikonnak. Összehasonlításként: 2008 elején csak 4900 felhasználó döntött hasonlóképpen.

A *Wikimedia Foundation* illetékesei a hírt kénytelenek voltak megerősíteni a *The Wall Street Journal* munkatársainak, ugyanakkor közölték, hogy a jelenség főleg az angol nyelvű bejegyzések készítői körében figyelhető meg. Bármennyire is aggasztó a helyzet, a Wikimédiánál egyáltalán nincs pánik, és hallani sem akarnak a szolgáltatás megszűnéséről vagy szüneteltetéséről.

Az okokról egyelőre megoszlanak a vélemények. Sok szakértő szerint elsősorban az áll a jelenség háttérében, hogy egyre kevesebb érdekes témáról lehet írni. A mind több előírás és publikálási feltétel szintén hozzájárult a helyzet kialakulásához.

/SG.hu Hírlevél, 2009. november 25., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület jelentése a közkönyvtárakról

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (*American Library Association = ALA*) jelentést készített a közkönyvtárak 2008–2009. évi helyzetéről. Ebből többek között az alábbiak derülnek ki:

- az összes könyvtár 71%-a (a kistérségi településeken működők 79%-a) egyedüli lehetőség volt az ottani közösség számára a számítógépekhez és az internethez való ingyenes hozzáférésre,
- 66%-a az álláshirdetést tartotta a legfontosabb szolgáltatásának,
- 80%-a nyújtott online elérést kormányzati információhoz,
- bár 20%-kal nőtt az 1,5 Mbps feletti elérés, a korábbi évekhez képest több könyvtár panaszkodott a nem elégséges sebességre a nap valamelyik szakaszában,
- első ízben jelezték a könyvtárak a több éve tartó jelentési kötelezettségük során, hogy csökken a nyilvános elérésű számítógépek száma, 61%-uknak nem volt 2010-re számítógép-beszerzési tervük,
- a könyvtárak 81%-a jelezte, hogy nem rendelkezett elegendő internetes számítógéppel.

A jelentés megfogalmaz egy sor *ajánlást* is. Ezek lényege, hogy dokumentálni kell a hiányosságokat, és erősíteni kell a társadalomban a felismerést, miszerint a közkönyvtárak jelentős szerepet játszanak az internet és az információ elérésében, ezért nagyobb támogatásra szorulnak.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 11. sz. 2009. p. 9–10./

The Financial Times – online

A *Cengage Learning*hez tartozó *Gale* teljes körű online elérést nyújt 2009 decemberétől a *The Financial Times* londoni kiadásának 118 évfolyamá-

hoz, azaz a kezdetektől, tehát 1888-tól napjainkig (2006).

Összesen 660 ezer oldalról van szó, beleértve a lapban megjelent *valamennyi* információt, a hirdetésektől kezdve a gyászjelentésekig. Minden egyes tétel indexelve van, így a kutatók a teljes adatbázisban tárgykör, téma szerint kereshetnek. Az adatbázisban egyidejűleg lehet keresni az ugyancsak a *Gale* által forgalmazott *The Times* és a *The Economist* adatbázisokban.

/Information World Review, 260. sz. 2009. p. 1./

Az EBSCO új egészségügyi adatbázisa

Az *EBSCO* elkészítette *Health Policy Reference Center* adatbázisát, amely már elérhető az *EBSCOhost*-on keresztül. Célja az egészségügyi politika, illetve az orvosi ellátó rendszerek tervezéséhez, kialakításához, implementálásához és tanulmányozásához átfogó információt nyújtani a kormányzat, a döntéshozatalban részt vevő nagyobb kórházak és egyetemek, valamint a magán-szféra vállalatai számára. Az adatbázis teljes körűen feldolgoz 300 publikációt (közte folyóiratot, magazint, monográfiát, vállalati kiadványt, kormányzati jelentést), emellett több tízezer cikket is tartalmaz több ezer publikációból.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 10. sz. 2009. p. 5–6./

Az EBSCO ingyenes influenza tárgyú adatbázisa

Tekintettel a H1N1 vírus miatti fokozódó aggodalomra, az *EBSCO* egy bizonyítékokon alapuló (evidence-based), az influenza tárgykörét átfogó adatbázist készített, amely a nyilvánosság számára ingyenesen elérhető (www.ebscohost.com/flu).

Az orvosok és az ápolók számára tartalmaz naprakész információkat, ajánlásokat az influenza típusú megbetegedések diagnosztizálásához és kezeléséhez. A betegek számára pedig egy külön szekció készült, amelyben nem orvosi végzettségű szakemberek közérthető nyelven adják közre cikkeiket.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 10. sz. 2009. p. 5–6./

A Bowker kiadja a Books in Print 2.0 változatát

2010 első negyedévére várható a *Books In Print 2.0* megjelenése, amely a Bowker fő termékének továbbfejlesztett változata. Az új tulajdonságai között szerepel:

- relevancia szerinti keresési lehetőség,
- a találatok a könyvek kiadásai szerint vannak csoportosítva,
- a felhasználók értékelhetik a tételeket és e véleményüket másokkal megoszthatják,
- a felhasználó segítséget kap a kereséshez azáltal, hogy a rendszer keresőkifejezéseket javasol.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 10. sz. 2009. p. 5–6./

A Gale digitális gyűjteményeinek archiválása

A *Cengage Learning*hez tartozó Gale kiadó és a nem profitorientált *ITHAKA*hoz tartozó *Portico* megállapodást kötött, hogy a *Portico* elvégzi a Gale számos digitális gyűjteményének a digitális archiválását. Ezáltal a Gale elektronikus formában elérhető tudományos szakirodalmának hosszú távú elérése meg lesz oldva. A *Portico* archívumban már most 10 000 e-folyóirat és 28 000 e-könyv van. A Gale digitális gyűjteményei közül archiválva lesz az *Eighteenth Century Collections Online (ECCO)*, az *ECCO Part 2., New Editions*; a *The Making of Modern Law*; a *19th Century British Library Newspapers* és a *19th Century U.S. Newspapers*.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 1. sz. 2010. p. 5./

A Serials Solutions kiadta a 360 közös interfész új változatát

A *Serials Solutions* elkészítette a *360 Search* nevű közös interfész (federated search) továbbfejlesztett változatát, amely egyesíti a *Serials Search 360* és a *Web-Feat* platform legjobb tulajdonságait.

Jelenleg a *360 Search* világszerte 4600 adatbázis-hoz nyújt elérést, 20 nyelven. A közös interfészen történő keresés eredményeként közös találati listát kapunk a különböző adatbázisokban található e-folyóiratok, e-könyvek vonatkozásában.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 1. sz. 2010. p. 6–7./

A Gale bejelentette iPhone alkalmazását

A *Gale* elindította az *AccessMyLibrary (AML)* mobil alkalmazását iPhone-ra, így egy mobilon történő kattintással már elérhetővé váltak a *Gale* adatbázisai (az USA-ban – megj. SzP). Az *AML* egy internetes portál a könyvtárakhoz, amelyen keresztül a felhasználó eljut saját helyi könyvtárához.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 1. sz. 2010. p. 7./

A ProQuest elindította az Early European Books szolgáltatást

A *ProQuest* kiterjesztette az *Early English Books Online (EEBO)* digitalizálási programját a kontinentális Európára, elsőként a *Danish Royal Library* gyűjteményének feldolgozásával.

Az *Early European Books* online adatbázis nagyfelbontású színes faksimile formában fogja tartalmazni a 15. és 16. századi európai kiadású könyveket.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 1. sz. 2010. p. 7./

(Szántó Péter)

Science of Synthesis

Houben–Weyl Methods of Molecular Transformations®

- The most effective and reliable methods for group transformations
- Covers all fields of organic chemistry
- Continuously updated (4 releases per year)

Pharmaceutical Substances

Syntheses | Patents | Applications

- All approved active pharmaceutical ingredients (APIs)
- Continuously updated
- Structure searchable

Science of Synthesis: Organic and organometallic synthetic methods critically evaluated by experts – an authoritative information resource

Pharmaceutical Substances:
Your reliable source for the syntheses of active pharmaceutical ingredients.

For more information and a free trial please contact:

Thieme Institutional Sales
E-mail: eproducts@thieme.de
Tel.: +49-7 11-89 31-407

